

شاہ جون سر سید

پروفیسر نارائن داس پیمپاٹی

مکتبہ اسحاقیہ

جھونا مارکیٹ، کراچی = فون: ۲۳۰۲۰۰۰

شاہ جُون سورميون

پروفیسر نارائند اس پمپاٹی

ناشر

مکتبہ اسحاقیہ
جھونا مارکیت، کراچی

فون: 230200

پاران ایم ایچ پنهور انسٹیٹیوٹ آف سنڈ اسٹڈیز، جامشورو.

شاھ جو رسالو

کلیان اڏوڻي ايمڊاي

هن رسالي ۾ هر سُراڳيان اُن جو مختصر احوال آهي. جنهن ۾ ان جو مکيه خيال ظاهري توڙي باطني درج ٿيل آهي. هريديت جي سامهون اُن جي سمجهاڻي ڏني ويئي آهي. رسالي جي شروع ۾ شاھ صاحب جي زندگي ۽ شعرتي مختصر روشني وڌي ويئي آهي.

سفيد کاغذ، آفست ڇپائي ۽ عملہ جلد بندي. قيمت = 60 روپيا

روح رهاڻ

مُصَنَّف، ڊاڪٽر هوتچند مولچند گربخشاڻي

هن ۾ ڊاڪٽر صاحب پنهنجي رسالي مان هيٺين سُرَن کي ڌار ڪري — ليلا ۽ چنيسر، مومل ۽ راڻو، عمر ۽ مارئي، نوري ۽ چام تماچي، سهڻي ۽ ميهار، سسئي ۽ پنهنون، مور ۽ مير بحر، سورڻ ۽ راءِ ڏياچ، ڪربلا جو قضيو — هن ڪتاب ۾ جمع ڪيو آهي.

هن قصن کي خالي آکاڻيون ۽ ڏند ڪٿائون ڪري نه سمجهڻ گهرجي. منجهن وڏيون تمثيلون رٿيل آهن، جن ۾ الاهي اسرار رٿيل آهن.

قيمت: ڏه روپيا

اقبال سلیس گرامر

ڀاڱو پهريون ۽ ڀاڱو ٻيو

هن ڪتاب ۾ وڏي خوبي هي آهي ته مثالن مان گرامر جا قاعدا ڪڍرائي، ان کي نهايت آسان ۽ دلچسپ طريقي سان پيش ڪيو ويو آهي. اهو سیکارڻ جو نمونو استادن خواه شاگردن لاءِ نه فقط سولو ۽ سهيو آهي بلڪ ڏاڍو وڻندڙ به نظر اچي ٿو. هي منڍڙو ٻيو مڪمل گرامر جو ڪتاب ڄڻ ته ڪو نيري ۾ سمنڊ بند ٿيڻ جي مصداق وانگر آهي. انشاء الله ادب جي شوقينن، سنڌي سیکاريندڙن استادن ۽ شاگردن لاءِ نهايت ڪارائتو ثابت ٿيندو. علم دوست حضرات کي گذارش آهي ته هن مان پورو پورو لاڀ حاصل ڪن.

ڀاڱو پهريون: -/3 ڀاڱو ٻيو: -/6

سنڌي رهبر

هي منڍڙو ادبي تحفو (سنڌي رهبر) بي شمار خوبين سان ڀريل اوهان جي خدمت ۾ پيش ڪجي ٿو. هن ادبي خزاني ۾ مڪمل گرامر، چوڻي مضمون ۽ جديد طرز تي ڪارآمد خطن جو ذخيرو موجود آهي. سیکندري خواهاڻي سیکندري تعليم جي اميد وارن لاءِ هن ڪتاب ۾ ڪافي امتحاني مواد موجود آهي. تن سون کان مٿي محاوره ۽ پهاڪا، عام فهم ۽ سلیس ٻولي ۾ سمجهايا ويا آهن. سنڌي پهاڪن سان گڏ ڪٿي ڪٿي اردو ۽ فارسي جا پهاڪا به استعمال ڪيا ويا آهن جي وڌيڪ دلچسپي جا باعث آهن. سنڌي ٻوليءَ جا ڪي مترادف ۽ متضاد لفظ، پيچيد ڪرڻ ۽ اشتقاق پڻ هن ۾ درج ڪيل آهن. رنگين زباني (علم بيان ۽ علم بدیع) جا ابتدائي وڻندڙ وصف نهايت خوبصورت ۽ سان مثالن سان دلچسپي رکندڙ ماڻهن لاءِ علم عروض جا دلچسپ معلوماتي سبق، هن خزاني جا بي بهاموتي آهن. انهي ڪري چئي سگهجي ٿو ته هي منڍڙو ٻيو پر جامع ڪتاب شاگردن، استادن ۽ علم دوست صاحبن لاءِ (انشاء الله) سچو رهبر ثابت ٿي سگهندو.

قيمت 12/50

شاھ جون سورميون

سنڌي ادبي تنقيد ۾ جي ڪنهن نئون موٽر آندو ته اهو هو ڊاڪٽر هوٽچنڊ. مرچنڊ گربخشاڻي، جنهن صاحب نه فقط شاھ جو ڪلام نئين ڍنگ سان ترتيب هيٺ آندو بلڪ شاھ تي تنقيدي مهاڳ ”مقدمه لطيفي“ لکي سنڌي ادبي تنقيد جو درجو، معيار اوچو ڪيو.

ان بعد جنهن صاحب شاھ جي سورمين تي ان ئي تنقيدي نظر ٿي سان لکيو اهو هو ”پروفيسر نارائڻ داس پيمپاڻي“ سال ۱۹۴۴ ۾ هن صاحب ”شاھ جون سورميون“ نالي ڪتاب لکي ظاهر ڪيو. جو ادبي تنقيد ۾ هڪ اضافو هو.

پروفيسر پيمپاڻي، سنڌ جي ڊي. جي سنڌ ڪاليج ۾ انگريزي جو پروفيسر هو. هن انگريزي ادب ۾ ٽينڊر تنقيد اڀياس ڪئي هئي. هن صاحب ان ئي ڍنگ تي شاھ جي سورمين جي چنڊ ڇاڻ ڪئي آهي. ڪتاب جو ماهر اڄ به چاليهن سالن بعد اهو بلڪ ان کان به وڌيڪ آهي. ”مڪتبه اسحاق“ جو اهو به هڪ مقصد آهي ته

سنڌي ۾ ڇپيل ان لي ڪتاب وري ڇپائي سنڌي جي اڀياسن اڳيان رکيا وڃن ۽ هي ڪتاب اهو مقصد برتوڻ ٿو ڪري.

قيمت: 7/50

تي املہ ماڻڪ

- شاھ جور سالو
- رسالو سچل سرمست
- سامي جا سلوڪ

سندھي لائاني درويش شاعرن جا لافاني ڪتاب

پھريون ڀيرو هڪ هنڌ گڏ

تي مڪمل ڪتاب هڪ ئي سهڻي ڀيٽي ۾

عالمين، اديبن ۽ ادب دوست صاحبين لاءِ

بي مثل تحفو. شخصي توڙي عام لائبررين

جوداڻي سينگار

محدود تعداد ۾ موجود. تن نمونن ۾

اعليٰ نمونو: -/۲۵ رپيا — معياري نمونو: ۱۵۰/

شاگردن جي ڏانءَ جو: -/۱۰ رپيا

ملڻ جو هنڌ: مڪتبہ اسحاقية جھونا مارڪيٽ ڪراچي
برائنج، اردو بازار ڪراچي

اسحاقیہ پرنٹنگ پریس

مصنف جي قلم دان

جڏهن نظم، ناٽڪ، ناول، مضمون ۽ ٻيا ادبي اظهار جا طريقا لکندڙ جي شخصيت جو ذڪر آهن، تڏهن تنقيد پڻ تنقيد ڪندڙ جي نقطه نگاه جو بيان آهي. نڪتہ چين ۽ ٻين ادبي هنرمندن جيان، هڪ هنرمند آهي. هن ننڍي ڪتاب ۾ مون شاهه عبداللطيف جي ستن سورمين جون پنهنجي نثري نظر کان، سيرتون چئيون آهن ۽ هنن جي هڪ ٻئي سان ڀيٽ ڪئي اٿم. ڪتاب ۾ درج ٿيل رايو ۽ خيال شخصي آهن، ۽ جڏهن شاهه جي سورمين کي سمجهيو اٿم، تڏهن ئي سندن سيرتن جو نقش ڪيو اٿم.

هڪ مکيه ادبي اصول جنهن جي هرڪنهن نڪتہ چين کي پوئواري ڪرڻي پوي ٿي، سو اهو آهي ته کيس مصنف جي پٺ وٺي آهي. جنهن ڊگهه تان ادبي هنرمند هليو، ان اتان ئي، نڪتہ چين کي، هنجو پيرو ڪڍي، پنڌ ڪرڻو آهي. ان اصول کي خيال ۾ ڌري، مون صرف شاهه جي رسالي جي آڌار تي ئي سورمين کي پڇاڻڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. نڪتہ چين کي ادبي هنرمند جو شارح ٿيڻو آهي. جيڪي لکندڙ چيو آهي، سو صاف ٻوليءَ ۾ تنقيد ڪندڙ عام ماڻهن کي ٻڌائي ٿو، ليڪن ان کي وڌائي يا گهٽائي نٿو سگهي.

سلسلو

صفحہ

۹	...	۱- دیباچہ
۳۳	...	۲- سہٹی ۽ سستی
۵۹	...	۳- لیلا ۽ مرمل
۸۳	...	۴- نوری
۹۱	...	۵- مارئي
۱۰۵	...	۶- سورف

ديباچو

شاہ عبداللطيف، سنڌ جي ادبي تاج جو لاڏاڻي گرهو، سرزمين جو شاعر آهي. هن جو روايتي شعر، جو سندس نظم جو ڳچ حصو والاري ٿو، ڏيکاري ٿو ته شاھ کي عورت جي امنگن لاءِ عزت هئي. هن پنهنجي تيز فهم، ذڪي نگاهه ۽ انساني سپاءَ جي ڳوڙهيءَ جان مان پروڙيو ته عورت جيڪي دلي دليريءَ جا اعليٰ اعمال ڪري سگهي ٿي، سي مرد جي پهچ کان ٻاهر آهن؛ جو خود انڪاريءَ جو انگ هن ۾ آهي، سو مرد ۾ هرگز نظر نه ايندو. هنجي قرباني بي نظير ۽ سهن شڪتي عبرت انگ آهي. جيتوڻيڪ هوءِ جسم جي ضعيف نظر اچي ٿي، ته به ارادي جي پڪي آهي ۽ قول تي قائم رهي ٿي. هنجي زندگيءَ جي مراد ڏيڻ آهي، نه وٺڻ. شاھ صاحب جئن ڏٺو، تنن ئي شعر ۾ ڏيکاريو، ته عورت جو پرڀر عزت جي سموري هستي آهي. محبت جي ميدان ۾ عورت هڪڙيءَ قدم کيو، ته وري پنٿي نه هٽندي. دنيا جي اڪيچار آزمردن مان هن شاعر پرايو ته عورت جي دلي اڏاڻه ساگر ۾ جي امنگ اچلون ماريوندا رهن ٿا، تن جو ذڪر شعر لاءِ جيڪر اوچر مضمون ٿئي. جنهن دنيا جو شاھ صاحب پنهنجين نظمي

کهاڻين م ذکر کړي نو، ان ئي مُرد کان وڌيک
 عورت غالب پيل آهي. هک ځاله جنهن لاء به رايا
 ئي نشا سگون، سا هيء آهي نه سپني کهاڻين جا
 مکيه اداکار گهڻو کړي عورتون آهن ۽ نه مرد. سواء
 امام حسين ۽ راء ڏياچ جي هن ٻيو کڙه اهڙو اداکار
 بعدا نه کيو آهي، جو سورمي سڏجڻ جو لائق هجي ۽
 ۽ سپني کهاڻين جي رڻا جي واڌ جو مدار سندن
 سورمين ئي رکيو ويو آهي.

نظم م شاه جرن کهاڻيون جهلي نو آهن. انهن مان
 ٻن م، ”سر گهاڙ“ (جنهن م مورڙي مير بهر جي ځاله
 ڏنل آهي) ۽ ”سر کيڏارو“ (جنهن م امام حسين جي
 شهادت جر کجهه ذکر آهي) عورت اداکار بلڪل
 گونهي. جنهن به شاه جي شعر جر اڀياس ڪيو آهي،
 تنهنکي معلوم هوندو ته جن کهاڻين م سورميون آهن،
 تن جا سرا يا نايڪائن جي نالن سان آهن، جن ”سر
 مارئي“، ”سر سهڻي“، ”سر سورت“، يا جتي سورميءَ
 ۽ سورمي ٻنهي جا نالا سري م اچن ٿا، ٿئي پهرين
 سورميءَ جو نالو اچي ٿو، جن ”سر ليلا چنيسر“، ”سر
 مومل راڻو“. اها هڪ عجيب عقيست آهي ته جيتوڻيڪ
 راء ڏياچ واري قصي م مکيه اداکار بيچل ۽ راء ڏياچ
 آهن، نه به سندس سرو آهي ”سر سورت“ ۽ سسئيءَ ۽
 پنهنونءَ جي کهاڻي جا ڪيترن ئي سرن م اچي ٿي،

پنهندي پهرئين سر کي ”سر سسئي آري“ سڏيو اٿس. سسئي لفظ جو اتي هجڻ با مطلب آهي ۽ ٻن ٻين سرن، معذوري، ڪوهياري يا حسيني جي معنيٰ ڏسي نه آهن جو تعلق سسئي سان آهي ۽ نه پنهون سان. شاہ جهڙي اعليٰ درجي واري شاعر جي لکڻي ۾ اهو اتفاقي نتيجو ٿي نه ٿو سگهي. هن ڄاڻي ٻجهي ان زماني جا سڙا ڏنا آهن. سواءِ راءِ ڏياچ ۽ امام حسين جي ٻيا مرد اداڪار پنهنجي سر کي به ڪيڏهن سندن هستي عورت اداڪارن جي هستي ۽ ٿي مدار رکي ٿي. سهڻي ۽ جي ڀيٽ ۾ ميهار ڪهڙو نه ٿيچ ٻيو لکي؟ سسئي جي قرباني ۽ ڏانهن نهاريو نه پنهون ۽ ٻر اک به ڪانه ٻڌندي. نوري ۽ ۽ ڄام تماچي ۽ جي وچ ۾ شاہ پاڻ ٿي ڀيٽ ڪندي چوي ٿو ته جڏهن تماچي ۽ نوري ۽ کي نواز ٿو، تڏهن ئي پاڻ اهڙو ناميارو ٿيو. ڪيترا حاڪم ٿي گذريا آهن، جن جو شان شوڪت ۽ ٻڌو ڄام تماچي ۽ کان به زياده هو، مگر انهن جو اڄ نالو نشان به ڪونهي. ڄام تماچي ۽ کي نوري ۽ امر ڪيو:

نوري جي نواز ٿو، ٿيو تماچي ٿي،

گاڏي چاڙهي گذري، ماڙهو ڪٿو مٽي،

ڪڍهر چنڊا کي، نه سچ سڀائي ڳالڙي.

مومل ۽ لپلا جي، نوري ۽ سهڻي ۽ سسئي ۽ جيان،

بي عيب نه آهن ۽ خطا ڪري ٿا ٻڙجن ٿيون، تن جون

سپړتون پټ راځي خواه چنيسر کان وډيک کشش کمدږ
 آهن. ليل چنيسر کي امر کيو، نه چنيسر ليل کي. شاه
 کي مومل جي منشن موهيو، نه راځي جي گمپيرډا ۽ سياڼپ،
 شاه جون سورميون سندس دل جون ترجمان آهن،
 چنچي وائان هو ګن صوفياڼي خيالن ۽ ويدانتي متن
 جو اظهار کړي ٿو. جيڪي شاعر کي وڻي ٿر، سو
 کانئن ګرائي ٿو. قصه نويسي ۽ جي فن موجب اداکارن جي
 سيرت نگاري ۽ وقت مصنف کي پنهنجو پاڻ وسارڻ آهي؛
 پر شاه پهرين شاعر هو ۽ پوءِ افسانه نويس. هن پنهنجي
 شخصيت پنهنجين سورمين ۾ پلٽي آهي. شاه جو شعر
 سندس زندگي ۽ مان اُڀري ٿو ۽ شاه جون سورميون
 سندس جدا جدا روپ آهن. شاه شاعر هو ۽ عاشق هو،
 صوفي ۽ فيلسوف هو، ۽ سندس سپاءَ جون اهي
 چار ٿي خاصيتون سندس سورمين ۾ نظر اينديون.
 پاڻکي ويهي منجهن اوتيو اٿس. ڪهاڻي ۽ ۾ ڪڏهن
 پاڻ ٿو ڳالهائي، نه ڪڏهن سندس سورميون.

شاه جو قصي شعر معنيٰ سندس سورميون.
 ائين برابر آهي ته پهرين ميهار سهڻي ۽ جي قرب ۾ قابو
 ٿيو ۽ اميري ٿرک کري فٽيري قبوليائين، ۽ پنهنجون
 سسئي ۽ جي سونهن جي هاڪ سڻي، پنهنجو وطن
 ڇڏي، ٻرديس ۾ پريم جي پياس مٽائڻ آيو؛

سرهي منجهن ساق، آني پوءِ پنهوڙ کي،

بيٺا بازارن ۾، لائي جٺ جٺ،

تہ بہ سھڻي ميهار ۽ سسئي پنھون ۽ جون آکاڻيون
 جيڪي شاہ ڳائي ٿيون جو گھڻو حصو سھڻي ۽ سسئي ۽
 جي باري ۾ آهي. ”سر سھڻي“ جو مضمون - درياه
 جو نيز وھڪرو ۽ لھرن جو ڏھڪائيندڙ آواز، درياه
 جي دھشت ۽ دم، ڦھري ڪنن جا دل ڌاريندڙ
 ڌڌڪا، نھر جا بيد باڳو ۽ هزارين هيبتناڪ مڇ جي دائما
 شڪار لاءِ واجھائيندا رھن ٿا، ڪاري راس، جڏھن سھڻي
 سھڙ کي ماڻ لاءِ ڪڍو گھڙو ڪٽي درياه ۾ گھڙي ٿي،
 سھڻي ۽ جا ميهار کي دلسوز سڏ، سھڻي ۽ جي سرئين
 سان سھڙ جي سونھن جي ساراھ - سڌي ۽ طرح سھڻي ۽
 سان ئي لاڳاپو رکي ٿو. فطرت هڪ هنڌ ميهار جو ذڪر
 اچي ٿو. جڏھن سھڻي ۽ جي سڏن جو آواز ”سھڙ ڄام!
 ستار! سگھو رسج سڀر ۾“، ميهار جي ڪنن تائين
 پهچي ٿو، تڏھن ٿو شاعر چري:

ايو تڙ ميهار، ملاھن سڏ ڪري،

آئون پڻ وجھان هٿڙا، ائين پڻ وجھو ڄار،

گھوريون ڪرنيار، مان مڙنھون سھرين.

ميهار ملاھن کي جيڪي سڏ ڪري ٿو، تن جو ذڪر

شاہ چئن پنجن بيتن ۾ ڪيو آهي. سر آبري، معذوري،

ديسي، ڪوهياري ۽ حسيني، جن ۾ سسئي پنھون ۽،

جھ، آکاڻي چيل آهي، صرف سورمي ۽ جي دل گھائيندڙ

دانهن سان پر آهڼ ۽ منځه سسټي ۽ جي دكي ۽ دل جو
نښ نڪتل آهي. سسټي گم ٿيل پنهل جي تلاش ۾
انتظار ۽ صبر سان جهنگ جبل ۽ ڀرپٽ رلي ٿي، مگر
پهون ڇا ٿو ڪري؟ شاه صاحب ان لاءِ ڪجهه به نٿو
چري. صرف هڪڙي هنڌ پهون ۽ جي ڪوڙن ڏوٽا
جو ذڪر ڪري ٿو:

گڏ ٿو ڏوبين ڏوٽا، پهون ڀاڙو ڇو هٿ ۾،

الي آري ۽ ڄام جو، قاصد آيس ڪوٽ،

ايڇ ڪامل! ڪم نه سندو، جن پهس پڇاڙين پوليبن.

ساڳي طرح ”سر ليلا چنيسر“ ۾ ليلا چنيسر کي
آزبون نيزاريون ڪري خطا بخشارائي ٿي. چنيسر ڪجهه به نه
ٿو ڳالهائي ۽ هڪ يا ٻه دفعا ليلا جي واٽان اسين چنيسر
بابت ٻڌون ٿا. ”سر ڌارئي“ ۾ بند ٻڌائي مان مارئي ۽
جي دلي جذبن جو، جي ڪانڌ جي قرب ۽ حب الوطني
سان ڀريل آهڻ، ذڪر ٿيل آهي. سر جي منڍ کان وٺي
پڇاڙي ۽ نائين، هر هڪ بيت ۽ وائي ۽ ۾ مارئي نظر
ايندي. ”سر ڪامرڊ“ ٻيا نوري ۽ جي نور ۾ وڻندو پيو
آهي. شاه صاحب ڄام تماچي ۽ جهڙي حاڪم جي ذڪر
ڪرڻ بجاءِ سندس مهاڻي ۽ معشوق جو احوال ڏيڻ پسند
ڪيو. ”سر سروي“ ٿي آهي جنهنجو مضمون سورن
بابت ايترو نٿو ٻڌائي، جيترو ٻيجل ۽ راءِ ڏياچ لاءِ.

هڪ ڳالهه جا ڌيان ۾ آڻڻ جوڳي آهي سا هيءُ
آهي ته آکاڻيءَ جي رٿا ۾ شاعر پاڻ پڻ ڳالهائي ٿو. پر
ڪنهن سان؟ پنهنجين سرورمين سان شاهه سرورمين کي
هر وقت هدايت ڪندو رهي ٿو. سهڻيءَ کي صلاح ڏئي ٿو:

مرج وٽ مهار، متان موئين سرهڻي!
ساهڙ جا سنگار، متان ڏم ڏيکارين.

ليلا جڏهن هار ٿي هرکي چنيسر وڪيو ۽ چنيسر
کيس پنهنجيءَ دل مان تڙي ڪڍيو، تڏهن شاعر ٿو
ليلا کي چوي:

ليلا! حيله ڇڏ، جي تون سڙي! سڪين،
ٻائي پانڌ ڳچيءَ ۾، پاڻ غريبي ڳڏ،

هڏ نه چنڊ لڏ، جي ڪارون آڻين ڪانڌ کي.
نصيحت برابر ڏئيس ٿو، پر چينيسر پڻ ٿو:

مٽيءَ تي موهجي، مرڙهي! ڪيءَ مرڪ،
چٽيءَ چنيسر ڄام سين، وڏو ٿو فرق،

وري ويو ورق، آيءَ ڏن ۽ ڏهاڳه جو.
مومل جڏهن راڻي جي ڀرپڻ ڇڙو راڻو ٺاهي دل
پريائي ۽ راڻي جو راضو وڃايائين، تڏهن شاعر تنهن
ڪندي چوي ٿو:

راڻو پانهو راند، وڃڻو ڪن وڙرائين؟
ور وڏاڻو ايهين، جن پر پختو هاند،

هي! پڳيءَ هيڪانڊ، سوڍو سارندن گهڙون.

مارئي ۽ ڪي دلاسن ڏيڻ سان نه حد ڪري
چڙهي اٿس:

گڏن روءِ، ۾ رڙ ڪين، ۾ ڪين ڪر دانهون،
ستي ارڪ لطيف ڇي، بيٺي ڪٽج باهون،
لڏي ۽ جت لائون، سو ڏيهه پسندن، مارئي!
سسئي ڪي نه اڳواٽ آگاهه ٿو ڪري نه خبردار
رهج! پنهنجون ڄا پاڻر پنهل ڪي پڇائي ويندءِ:
جتن ڪڇ جتن جو، آليا ڪ ايندا،
وٺي پنهو پاڇو، وٺان ٿو ويندا،
دم نه ڏيندا، سڌاريندا ساڻيهه ڏي.

۽ جڏهن سسئي ۽ ڄا ٿين، ساڻس دواڻ ڪري،
پنهنجون ڪي بي سرتائيءَ جي حالت ۾ اٿن ئي پڇائي
ويا ۽ سسئي هر ڀر جي ڳوٺا ۾ پتڪندي کيس چوي ٿي:
ٿو جو ٻول، ٻروچ! ويهي ڪٽو وٽڪار ۾،
سڙ ٿي پارڇ، هوب! ولهي مون معذور سين.
تڏهن شاعر ٻين سورمين جيان، کيس پڇ چوي ٿو:
ٻورين ٿن پارڇ، پارڇ پوءِ پنهو ٿي،
ٻول ۾ وساريڇ، هو جو ڪير هوب سين.

شاد چاهي ها نه سورمين سان نه روح رهاڻ ڪري
سگهي ها، سورمين جي دلي صداقت ڏانهن ٻانگن جي
ذهبان ڇڪاڻ لاءِ شاعر هڪ عقل واري تجربي ڪتب

آندي آهي، جو آکاڻين جي گهڻي ڀاڱي جز تعلق
سندن نايڪائن سان رکيو اٿس. شاه صاحب گهاٽين
جومند وچ ۽ پڇاڙي، ٿيئي نٿو ڏئي. ”سر مومل راڻو“ ئي
آهي جنهن ۾ ڪي قدر تفصيل سان آکاڻي ڏنل آهي.
پر ٻيا سڀ سر وچان شروع ٿين ٿا ۽ شاه چوندِي چوندِي
صرف آهي واقعا ڏنا آهن جن دوران سورمين جون
سيرتون چٽي سگهيو آهي.

سورمين جي سرال سان واسطو رکندڙ هڪ مسئلو آهي
جنهن پڙهندڙن جو ڌيان لهڻو. مٿني گهاٽين جي مطالع
مان معلوم ٿئي ٿو ته عورتن ئي آهي جا مرد جي تلاش
۾ وڃي ٿي. ”شاه حياتي ۽ ۾ ڏٺو ته عورتن مرد جي
ڳولا ۾ رهي ٿي ۽ نه مرد عورتن جي.“ عورتن جي زندگي
کان لاءِ جستجو آهي ۽ ان جستجو ۾ هوءَ پرواهه نٿي
ڪري جي خرد پاڻ به ناس ٿي وڃي. شاه جا طالب
سورمين آهن نه سورما. سهڻي ميهار جي تلاش ۾
درياه ٽرندي فنا ٿي. عام آکاڻي ۽ جي رٿا ۾ آهي ته
پهرين ميهار ڏهاڙي رات جو ٿار ٿري وڃي سهڻي ۽
سان وصال ماڻيندو هوءَ. مگر انوقت درياه جي حالت
گهڙي هئي، يا ميهار کي ڪهڙيون مشڪلاتون پيش
اينديون هيون، تن جو شاه صاحب ذڪر ڪونه ٿو
ڪري. فقط هڪ بيت ۾ ان واقعي ڏانهن اشارو ڪندي
بدائي ٿو ته:

هي پاڻي سين پاهڙن، پسائي نه سنگار،
ڪارڻ منڊ مهار، ڪاري رات ڪن ٿري.

مگر سهڻيءَ جي دردناڪ حالت بيان ڪرڻ لاءِ نه
شاعر اڪيچار بيت ۽ وائون چيون آهن. عام طرح جا
سهڻي ۽ ميهار جي آکاڻي چوڻ ۾ ايندي آهي ۽ جنهن
ٿي شاهه صاحب ”سر سهڻي“ جو مضمون بيهاريو، ان
۾ آيل آهي ته ميهار هر ڪنهن رات پڪل مڇي پاڻ سان
کڻي ويندو هو، جا پاڻ ۽ سهڻي گڏجي کائيندا هئا
هڪ ڀيري جڏهن سخت طوفان لڳو سبب مير بهرن
وٽان کيس مڇي ملي نه سگهي، تڏهن معشوق وٽ
هٿين خالي وڃڻ واجب نه سمجهي، پنهنجيءَ ٽنگ
مان ران ٽڪر ڪري، پڇائي، کڻي ويو. ميهار جي
سوز ٽڪاريءَ ۾ اهو هڪ اهڙو واقعو آهي جو کيس اعليٰ
درجي وارن عاشقن جي قطار ۾ شمار ٿيڻ جز حشر
بڻائي ٿو ۽ اها قرباني جا ميهار سهڻيءَ لاءِ ڪئي سا
باڪل عمدي آهي، پر شاهه صاحب پنهنجي شعر ۾ ان
ڏانهن اشارو ڪونه ٿو ڪري. ڇو؟ شايد طرح عورت
جي بي بها قربانيءَ جي خصوصيت کيس سورمين
ڏانهن مائل ڪيو ٿو ڏسجي ۽ عجب نه آهي جي
سر ڪهور سهڻيءَ کي اهميت ڏيڻ لاءِ ميهار جي ملڪور
واقعي کي نظر انداز ڪيائين. سهڻيءَ جي مصيبتن ۽
محبت جو بيان اهڙي نه باريڪ ۽ دلور نوع ۾ ڪيو

اٿس جو پڙهندڙن کان وقتي ميهار نه صفا ڀلجي وڃيٿو.
 ميهار هر روز سهڻي ۽ ڪي ملڻ ويندو هڙ. ان جو مطالب
 نه اونداھين ۾ ويو هڙندو نه سھائين ۾ نه پر جڏھن
 سهڻي اونداھي ۽ رات جو ميهار ڪي ملڻ لاء ڪڇو
 گھڙو ڪٽي پاڻي ۽ ۾ گھڙي آھي، تڏھن ڪيڏي نه ڏاي
 جذبي مان شاعر دانھن ٿو ڪري:

ڪاري رات، ڪڇو گھڙو، اٿيھ اونداھي،

چنڊ نالو ناھ، ڪو، درياھ ڌڙ ٺاڻي،

ساھڙ ڪارڻ سرھڻي، آڏي ۽ ٺي آڻي،

اي ڪم اٿاھي، نات ڪنن ۾ ڪير گھڙي؟

سسئي پھل جي پٺيان رلندي زمين ۾ ڊاھي ويئي
 ۽ ساري ۽ شاه واري ۽ ڪھاڻي ۽ ۾ صرف سسئي ۽ جي
 تلاش جو ذڪر آيل آھي. جيئري نه ٺھيو، مگر مٽي
 پڇاڻا ڀڄ جڏھن:

اچي عزرائيل، ستي جاڳائي سسئي،

ٽي دوڙائي دليل، نه پنھڙن ۽ ماڻھو موڪليو.

شاه اتي به مات نه ٿو ڪري وھي، پر وڌيڪ سسئي ۽
 جي تلاش جو ذڪر ڪندي ٻڌائي ٿو نه:

منڪر ۽ نڪير ڪي جڏھن ڏٺائين،

اڳتا اتي ان ڪي، پٺو پڇنائين،

ادا! اھائين، ڪو وڏو ساٿ سڄڻ جو.

عورت جي امنگن جو ذکر ڄمڪو شاهه ڪيو آهي-
 سو انگريزي شاعرن ۽ ناٽڪ نويسن جي لکتن ۾
 ورلي نظر ايندو. انهيءَ ڏس ۾ شاهه ڪمال ڪري
 ڏيکاريو آهي.

مارئي بديخاني اندر قابو آهي. هنڪي اها آزادگي
 ڪانهي ڇر قيد جا ڪٽا کولي وڃي مارن سان ملي ۽
 ڪيٽ سين کي پنهنجيءَ سڃاڻيءَ جو ثبوت ڏئي ۽ نه
 به هن ڇر روح دائما مارن لاءِ رڙيون ڪندو رهي ٿو.
 شاعر ڪٿي به ڪونه ٿو چوي ته ڪيٽ سين، جنهن سان
 مارئي مڱيل هئي، مارئيءَ کي بند مان ڇڏائڻ لاءِ
 ڪا ڪوشش ورتي. مارئيءَ جا مائٽ ڏي ۽ ڪي
 وساري ويٺا، شايد همت ڪانه ٿين جو عمر جهڙي
 حاڪم جي سامهون ٿين. شاعر مارئيءَ جي مڪان ٻڌائي
 ٿو ته:

نڪو اير، نه پير، نڪو اولي آئير،

مون وٽ آيو ڪونه ڪو، يائرن اڀري پير.

مگر مارئيءَ کين دل تان ڪڍڻ به ڪين لائو. ه-وءِ

دم دم مارن کي ساري بندي رهي.

ڇون چٽڪن چٽ ۾، سدا منجهه سرير،

لڏي ڪه لوءِ وٺا، مارو منجهه ملير،

ويني پوڄيان پير، مان ملنم ڪڏهين!

قيد ۾ هوندي به مارئي مائٽن سان ملڻ جا وجه،

ڳوليندي رهي ٿي.

نوريءَ جي نينهن ۾ ڦاڻو ڄام نماچي . ليڪن شاہ
ڏيکاري ٿو تہ نوري ئي آهي جا هميشہ ھنڊي منڃاڻو
آهي. عزت مرد جي محبت جي محتاج آهي ۽
سدائين پٿار جي کاٻا ڪڍي پويس ٿي. نوريءَ برابر
جسماني تلاش ڪانہ ڪئي ۽ مگر تلاش دل ۽ دماغ
جي ٻن ٿيندي آهي.

ھر ڪنھن ڪھاڻيءَ جي رٿا جر مدار، اها ڪھاڻي
نظم ۾ ھجي يا نثر ۾، ڪنھن نہ ڪنھن بنيادي ويچار
تي رھي ٿو. اها ضرورت پوري ڪرڻ لاءِ شاہ
ھر ڪنھن آکاڻيءَ ۾ ڪو نہ ڪو اهم ويچار رکيو آهي.
ھر ڪنھن ڪھاڻيءَ جي رٿا علحدي آهي. ڪن جي
پڇاڙي درد يل دڪياري آهي تہ ڪن جي هرڪ هلاس
واري. مگر ٻڙي مان هڪ جتادار شخصيت جي بوءِ اچي
ٿي. جئن درزي ڪن وهائڻ جون چٽيون ڳاڙهيون
ٺاهيندو آهي تہ ڪن جون سايون ۽ ٺيليون، مگر اندر
ڪو ئي وجهندو آهي، يا جئن مٺائيءَ وارو جدا جدا
شڪلين جا ٺولڙا جرڙيندو آهي، مگر ٺهيل سڀيئي
ڪنڊ مان ٿين ٿا، تن شاہ جي سڀني ڪھاڻين جي
اصولي مراد هڪ آهي. جهڙيءَ ريت انڊلٽ جي ستن
رنگن جو ڪارڻ سٺيد روشني ٿئي ٿي، تهڙيءَ ريت شاہ
صاحب جون نظمي وارتائون سندس ئي شخصيت مان
اڀرن ٿيون ۽ سڀني ۾ پاڻ پيو وسي. ڪھاڻين جي

بيهك هك ټپي کان علاوه دي آهي، پر انهن مړني جي
 نه، پر ويچار جي هيڪڙائي نظر ايندي. آکاڻين جي
 ڪثرت پر خيال جي وحدت قائم رکي اٿس. انساني
 زندگيءَ جي مراد آهي ڏٺيءَ جي حاصلات، انڪري
 هر ڪنهن انسان لاءِ لازمي آهي ته هو ايشور جي تلاش
 ڪري. شاه عبداللطيف جي ڪهاڻين جو حاصل مطلب
 به اهڙو ئي آهي. سندس سورميون ان روحاني تلاش
 ۾ وڌل آهن. ليڪن طالب کي مطالب جي پراپتيءَ ۾
 ڪئين تڪليفون آڏو اچن ٿيون، جن کي کيس صبر
 سان منهن ڏيڻو آهي. شاعر انهن مشڪلاتن جو پٺو
 پٺيان ڪري ٿو. انهيءَ نقطه نگاه کان شاه جو قصي
 شعر بن طبقن ۾ وراهه. هڪڙيون ڪهاڻيون آهن جن
 ۾ شاعر ڏيکاري ٿو ته طالب کي ڪهڙين ڳالهين جو
 احتياج آهي ۽ کيس ڇا ڪرڻو چڻي. سهڻيءَ ۽ سسئيءَ
 جي صورت حال مان هو ظاهر ڪري ٿو ته سچو طالب
 اهو آهي جو دنياوي آفتن ۽ نفساني غراهنن تي بندگيءَ
 ۽ خود انڪاريءَ ذريعي غالب ٿئي، شيطاني چار کان
 بچي، سر ٿريءَ تي کڻي، وڃي ٿو معشوق جو وصال
 ماڻي. نوريءَ جي سيرت نگاريءَ مان شاه ظاهر
 ڪري ٿو ته ”ڍول نين جي ڍار، هيٺاهيون هلن
 جي،“ نه ڏٺيءَ وٽ ڪم ايندو نياز، نه ناز ۽ سچي
 طالب ۾ نمرتا جو ڪو هٿ ڇڪائي، مولا کي ملڻ جو

ماڳ آهي منس جو ماڳ. ساڻياڻي ۽ تماچي ۽ ڪي هڪ
ڪيو نماڻي ۽ نگاه سان: ”مهاڻي ۽ جي من ۾ نه گهرب،
نه گاء.“ ٻئي طبقي ۾ اهي آهن جن دواران شاعر ٻڌائي
ٿو ته ڪهڙين ڳالهين کان طالب ڪي پاسو ڪرڻ گهرجي.
ليلا ڪٽيل بازي هارائي، چاڪا نه مڃهس هڪ هو،
خود پرستي هئي، خدا تعاليٰ باهرين ڏيڍي ۽ نڪ
ٿي نٿو پرچي. هو نه ڏسي نسل ڪي، نه پيسي ڪي ۽
راءِ رجهندو دل جي صداقت تي. ”ڪوء سميون! بن
سورميون! جي اچن انهي ڳات.“ ليل پان چوي ٿي ته:

۱- نه ڪين ٻاهرين ۾ نه ڪين ڳر هڙو،

نه مڙن سڏ، نه سرمون، نه سنگار ڪٿو،

ليلاه ڪانڌ سندوم، رڪوئيءَ ڳڙي.

۲- سونا ڪر ڪن ۾، ڳچي ۽ ڳاڙها هار،

ٻانهون ٿا ٻانهن ۾، سڏ سڏا وار،

ليلاه پي پچار، ڪانڌا مهجي ڇڏي.

پر جڏهن چنيسر کيس چٽ لڳان لاهي ڇڏيو هو،
تنهن کي ليلا وري هڪ ڪيو. ڪيئن؟ پڇتاءَ جي
لڙڪن سان اندر ڏوٽي. جن هيٺاهين ڪئي، تن ئي
لالن لڏو. سڄي پڇتاءَ جا ڳوڙها آدمي ۽ جي گناه جو
داغ مٿي، کيس وري ايشور جي لائق بڻائين ٿا. جڏهن
ڪري نه ڪيو، تنهن به نه ڪيو. جڏهن ليلا پنهنجي
ڪي ئي حد شرمسار ٿي، چنيسر کي چيو:

ډولا! ډيل م مون، کاند! کميږي آهيان،
 سک تنهجي سپرين! پيري وڏس پون،
 نڏهن شاهه ليلا کي چوي ٿو؛
 ليلا! لڄ م ايترو، اڻي سور، بهار،
 ډولو اڻڻ پار، کاند کميږي آهيو.

مومل جي سيرت ننگاريءَ مان شاهه ڏيکاري ٿو ته
 مڇي سالڪ کي ايشور کانسواءِ بي کنههجي به صحت
 مان مزو اچي نه گهرجي. مومل چٽو راڻو ناهي، دل
 پرچائي نه ڏک پستا پيس، ۽ جڏهن ليلا جيان ليلايائين
 ۽ پنهنجيءَ خطا بخشائي لاءِ راڻي کي آزيون نيزاريون
 ڪيائون، تڏهن ٿو شاعر مومل کي خوشخبري سڻائي:

راڻي رڀارو، توڙاهه مڪو ٽڪڙو،
 لڊو ٿي، لطيف چي، ماڻج مڇارو،
 صبح سوارو، ڪاڪ ٻڙندو ڪرھو.

نوري ۽ مارئي نه ٺهيو، پر مومل ۽ ليلا جي محلاتن
 ۾ رهي هندورن ۾ لڏيون ۽ سرتين ساهيڙين ۾ سياڻيون،
 سڙيون سڙيون هيٺ، تن کي به ڪٽ چڙي، پٺ
 قبر لڙ پيو. شاهه سر مومل راڻي ۾ چوي ٿو:

ڪهڙي پڇين ڏاڪ؟ جي آيا، سي اڳهئا.

مالڪ وٽ ملڪيت جر زور بازي نه ڪندو،
 نڪي وري حسن ۽ چترالي قبول پوندا، سر معذوريءَ
 ۾ شاعر ٿو چوي:

ڏکي ڏک وسار، سڀج ڦٽي ڪر، سسئي!

پٽين پير نهار، نه آرياڻي اٿان لهين.

مڙني ڪهاڻين جو حاصل مطلب هڪ آهي؛ پر اهو ظاهر آهي ته جي خاصيتون، شاعر موجب، سالڪن ۾ هئڻ گهرجن، سي پنهنجن سورمين ۾ وڌيون اٿس. تلاش جو ڪم کانئن ڪرائي ٿو. اهو رڻا رچيندڙ جي مرضيءَ تي ڇڏيل ٿئي ٿو ته جنهن اداڪار کي وڻيس تنهن کي اوچو درجو عطا ڪري. شاه جي نظمي ڪهاڻين ۾ ڳوڙهي معمل سمابل آهي؛ مگر اها ڪنهن کان ٿو ظاهر ڪرائي؟ سهڻيءَ کان، نه ميهار کان، سسئيءَ کان، نه پنهنونءَ کان، مارئيءَ، نوريءَ ۽ ليلا کان، نه عمر، تماچيءَ ۽ چنيسر کان.

شاهه جي شعر جي اڀياس مان جان پويڻي ته هو تشدير جو قائل هو؛ ۽ بيت جن مان سندس هيءَ خوبي ظاهر ٿئي ٿي، سي اسين سورمين جي مڪان نڌون ٿا، جي ڪهاڻيءَ ۾ شاهه جون عيوضي آهن. سسئي پنهنونءَ جي وچوڙي ۾ رولاپ ڪندي پڪاري ٿي. هيءَ ڪميٽي ڪير؟ ڄا امر کي آڏو ڦري.

بئي هڪ بيت ۾ سسئي چوي ٿي:

اي ڪرم جو ڪاڍو، نام پٿر ڪير پند ڪري؟
مارئي ويڃاري ڳوناڻي آهي، نه به پاڻي ٿي پني ٿي

رهي ۽ سمجهي ٿي ته سندس قسمت ۾ ئي قيد لکيل
هو ته انسان ڪيئن منهن موڙيو؟

قسمت قيد ڦري، نات ڪير اچي هن ڪوٽ ۾؟
آڻي ٺيڪڻي لوح جي، همدڙيڪاريم هي.

سهڻي به اهائي لات ٿي لڻوي:

۱- اي ڪم لاهي، نات ڪن ۾ ڪير گهڙي؟

۲- ڪير ڪن؟ آڙن ڪير؟ ڪير ڏنر سهي ڏم جا؟

مضا ر ڪير ڌري؟ مٿي پاڻي ۽ پير.

جنهن شاه جو روايتي شعر مطالع ڪيو آهي تنهنڪي
شعر هوندي ته سواءِ انهن ٽن سورمين جي ٻي ڪا به
تشدير لاءِ ڪجهه نه ٿي چوي. ان لاءِ سبب آهي. ليلا
۽ مومل جيڪڏهن سنو نه پنهنجن گداهن جي ڪري
سنو، مگر سهڻي، سسئي ۽ مارئي ته ٻي داغ ۽ پاڪ
عورتون آهن، جن هڪن ۾ پاڻڪي اهوئي داسو ڏنو ته:
”لکيو لوڙي سڀڪا، ڪانه لکي ڪون ڌار،

ٻي حد جي بلو چوي، حيلين ڪرين هزار،

ڇو لکيو منجهه نراڙ، سو قلم ڪياريءَ نا وهي.“

شاهه پنهجيون گهڻيون سورميون حياتيءَ جي هيٺئين
درجي مان چونديون آهن. مارئي ٿر جي غريب ڪڙمين
جي نياڻي آهي، نه نوري وري ذات جي مهاڻي
آهي، سهڻي آهي ڪير جي ڄاڻي، نه سسئي، هڪ

ٻانيٺ جي ڌيءُ، ڏوٻيءَ جي گهر ۾ پلجي وڏي ٿئي
 ٿي. باقي مومل آهي، راجا نند جي نياڻيءَ، ۽ ليلا،
 چنيسر جي پٽ راڻي. سورن، اصل ۾ ڌيءُ راجا
 انيراء جي، رٿي ڪنير جي نياڻي ليڪڻ ۾ اچيئي ۽
 ۽ جڏهن راء ڏياچ کيس راڻي ڪريڻ، تڏهن کيس به
 اها ئي ڄاڻ آهي ته سورن ڪنپارڻ آهي. سورمين جي
 اهڙيءَ چونڊ ڪرڻ سان شاهه ڪهڙي راز سلڻ جي
 ڪوشش ڪئي آهي؟ دنيا جي اونهي آزمودي مان
 کيس اها ڄاڻ پيئي ته غريبي ڳڻن جي ڪاڻ آهي.
 جيڪي ڌڻيءَ جا تلاشي آهن تن ۾ گهر جي دل جي
 صداقت، بلند خيال، نڪرڻ، قرباني. اهي صفتون
 شاهوڪارن کان وڌيڪ هنڪي غريبن ۾ نظر آيون.
 غريبي معنيٰ غربت. جيڪي دنياوي خيال کان مسڪين
 نظر اچن ٿا، سي روحاني دولت ۾ مالا مال آهن: سندن
 دلي دنيا دائما آباد رهي ٿي. جيڪي دنيا کان پري،
 سي ڌڻيءَ کي اوري. شاهه صاحب ڏٺو ته دولت ۾
 ناز آهي، غريبيءَ ۾ نياز آهي، ۽ مالڪ وٽ نياز
 ڪندو، نه ناز. ليلا راڻي هئي. پاڻ چويئي:

وڏيري هياس، چنيسر جي راج ۾،

دهلين، دمامين، نٿرين، ٿي پهل پچياس.

ليڪن ليلا ناز ڪري لائن لڌل چنيسر هٿان وڃاڻو ۽
 پر نوريءَ ۽ پنهجيءَ نياز پريءَ هلت سان ڄام تماچيءَ

کي اهڙو موهي پنهنجي قبضي کيو، جو خواص ورس
 نازين سمين کي چڏي، هن هڪ مهاڻي ۽ کي پاڻ
 سان پلنگه پيو کيو:

سميون کري سينگار، راء رښهائو آليون،

جام هټ پر چار، چلي چيرون وچ پر.

مسکين نيازمندن کي ئي ماڻک نواز بندو آهي.
 مسکين مهاڻي جي مڪان مان نماچي ۽ لڏو ماڻک موٽي،
 يا بين لفظن پر، گندرن جي گند مان نوري گهر:

هيري هټ وڌائين، ويهي سائين وچر.

شاهوکارن جون اکيون آسمان پر آهن، هو دولت جي
 نشي پر چور آهن، جنهنکري هو ٽاٻڙجن ٿا. شاه
 صاحب جون پر سورميون، ليلا ۽ مومل، وڏ گهرائيون
 آهن، ۽ اهي ئي ٽاٻڙجن ٿيون. ليلا لاء شاعر چويٿو:

لڙ کي ٻسي ٿو ک، ٺرکي ٺڪر پر پڻي.

ايڪن بدن سڀني جون سڀڻون بي داغ آهن ۽ آهي
 آهن پڻ غريبن جون چايون. ليلا ۽ مومل جهڙا ڪم نه
 ڪيا سهڻي ۽ نه سسئي ۽ نه نوري ۽ نه مارئي ۽
 ڪاين جهوپڙين پر رهندڙن کي ڪهڙي خبر نه چترائي
 چا ٿيندي آهي؟ شاهه عبداللطيف چوي ٿر نه جيڪي
 جهنگلن ۽ جهوپڙين پر ٿا گهارين، تن ڏانهن نفرت جي
 نظر سان نه ڏسو، جنجو بدن پراڻن ۽ ڪهرن ڪٽن پر
 ڊڪيل ٿا ڏسو، تن جي دل وٽر قيمتي اٿو. جڏهن

بد ۽ ٻين سخت جبلن کي کوٽجي ٿو، ٿڌهن اندران سون
جون کاٿيرون لهن ٿيون. جيڪي سڪن جي سڃڻ تي
ليئن ٿا ۽ ملڪيت جي نشي ۾ اڀر آهن، ٽڪي تي
شيطان پنهنجي چار ۾ سولائيءَ سان ڦاسائي ٿو. ليلا
لاءِ هيرا جواهر ڪا نئين چيز ڪونه هئا؛ نه به هڪ
مٽي تي موهجي هن ڪانڌ قربان ڪيو. پاڻ تي پاسي:

مٽي مٽي جي هئا، ٽن چئن ڦير ۾ چٽ.
مگر مارئي هڪ غريب ڳوٺاڻي هئي. هن نه ڪڏهن
سينگاريل پلنگه تي پير رکيو هئ، نه مخمل جي وهائڻ
تي سمهي هئي؛ نه به عمر جي لالچن تي پنهنجي نه
ويئي. مرڳوئي کيس چريئي:

پت نه پرهيان، سرمرا! جانڪيستان جيان.

... ..

تيل نه لائيان ٺهڙ، مون مارو ۽ جو من.

... ..

اي نه مارن ريت، جن سڀ مٿان سون ٿي.
مارئي مسڪين مائٽن جي ڏي ۽ هئي، نه به اخلاق
جو دامن هٿان نه ڇڏيائين. مارئي اڃا مڱيل هئي؛
نڪاح ڪونه ٿيو هوس، مگر ليلا نه لائون به لڏيون
هيون. اهو تفاوت شاعر ڏيکاري ٿو غريب ڳوٺاڻي ۽
۽ راجا جي پت وائيءَ ۾.

شاهه جي سورمين جي قسمت ۾ گهڻي پاڻي سڪ

لکيل ګوښي. هر چا نه جايون ئي آهن ډکن ډس-
لاء. چمځ سان ئي اهڙي ګڼهن ګهائو ګره جي اټو-
هين آيون ٿيون ډسجن جر سندن نصيب پر آهي-
صرف ښځو ۽ ښځو.

وټان نه راند ۽ ګلان نه کامي هيون.
سسئي ګهڙي نه درديلي نوع پر جبل کي چوي ٿي:
ڏنگر! مون نه ڏکوء، آن اڳ ڏکوي آهيان،
ساريان ګرځ سکوء، سور ګهڙي سنيان.
بئي هند ساڳي سورمي ظاهر ڪري ٿي:

مٺ مٺ سورون سپکنهين، مون وٽ وٽائان.
مگر سورمين جي حيلن مان شاعر ظاهر ڪري ٿو
نه ډکن جو ډڳ ئي آهي جو انسان کي سکن جي ديس
جر سير ٿو ڪرائي:

ڪرهارو ڪامل، مونکي ڏک ڏيکاريو.

شاهه جي سورمين جي ڏکي جيوٺ ثابت ڪري
ٿي نه بهشت ۽ ڏکي ان دور بيني ۽ سان ڏسڻ پر اچندا
جا انساني ڳوڙهن جي ٺهيل آهي. انسان جي اکين جو
آب ئي آهي جو آدمي ۽ کي روحاني انڊلٽ ڏيکاريندو.
جنهن زمين کي انساني ڳوڙهن جو پاڻي مليل آهي ان
پر سچ جا سلا سنا ۽ ڀلا اسرگي سگهندا ڏک ئي آدمي ۽
جي سيرت سچ صاف نموني پر ګهڙين ٿا. جهڙي ۽
ريٽ هر زمين کي ڪيڙي، سندس سيني کي چوئي ۽

سان چيري، انڪي پوک لاءِ سهر ٻڌائي ٿو، ٿه-ڙي،
 ريت ڏک آدميءَ جي دل جي وٺرائي ۾ سوراخ ڪري،
 آنسن رويي آب پهچائي، ن ڪي پرماتما جي باجهه
 بڪيءَ لائق ڪن ٿا. جئن سون ڪي پوکڻ لاءِ سرنارو
 ان ڪي باهه ۾ وجهندو آهي، ٺئن شاهه صاحب پنهنجي
 هوڪ سورميءَ ڪي، آزمائش لاءِ عذابن جي آڱه مان
 انگهائي ٿو ۽ کين موت مان ئي ميلاپ جي وات ڏسي ٿو.
 نون جي ڪال مئي، نه ڪال ئي گڏي پريءَ ڪي،
 ڪڏه ڪان سئي، نه ڪا سگهي گڏي سچڻين.
 سڪ انت ڪهاڻين جي سورمين، ليلا، مومل ۽
 مارئيءَ جون حياتيون به دڪن ۾ گذرن ٿيون. مارئي جا
 ”سرمائي“ ۾ آيل آهي سا عمر جي بند پڪاڻي ۾
 قيد آهي. مومل ۽ ليلا ڪيترائي ڏينهن پنهنجن ڪانڌن
 جي ڀر ۾ پيار وندو ۽ وڇوڙي پسڻ کان اڳ هنن وصال
 جي موج ٻڌ ماڻي ۽ پر شاعر ان جسماني خوشيءَ جي
 موقعن جو ذڪر ڪرڻ نه ٿو ڪري. نوري ئي آهي جنهن
 ڏک نه ڏٺا.

شاهه جون سڀ سورميون هڪ طبقي اندر نه اچي
 سگهنديون. هر هڪ جي پدوي علحدي علحدي آهي.
 پر جيڪڏهن ڪوشش ڪبي ته سهڻي ۽ سسئي هڪ
 درجي ۾ اينديون ۽ مومل ۽ ليلا ٻي ۾. نوري نه ليلا ۽
 مومل جي مثالي ۾ آيل آهي. مارئي پنهنجي مت پاڻ
 آهي، ۽ سورن جي حالت مڙني کان نرالي نظر ايندي.

سھڻي ۽ سسئي

سھڻي ۽ سسئي ۽ جي وچ ۾ ظاهري مشابهت آهي. ٻئي چٽيون، ساڳو ٻڙجي، محبوبن جي جستجو ۾ پنهنجون حياتيون قربان ڪن ٿيون. ٻئي دڪه انت ڪهاڻين جون سورمڙن آهن. سھڻي ۽ سسئي جي نظمي ڪهاڻين ۾ ساڳي معنيٰ رکيل آهي. سھڻي ۽ زندگي ڪاٺي ميهار جي تلاش ۾، سندس وصال جي اميد ۾، نه سسئي جي حياتي پنهنجي کي ڏوندي ٻنهي ختم ٿي. شاعر هڪ ئي اهم ويچار ٻنهي آکاڻين جي ذريعي ظاهر ڪرڻ ٿي چاهيو. سھڻي ۽ سسئي جي سيرٽن دوران نگاهه صاحب سڄي سالڪ جون لياقتون ٻڌائڻ ٿي گهريون. هن جو مطلب هو ته ڏيکاري ته سڄي سالڪ کي ڪهڙيون مشڪلاتون آڏو اچن ٿيون ۽ هو ڪيئن انهن تي فتح پائي ٿو. سھڻي درياھ لري، ٿوري ڪن ۽ تيز وهڪري جي خوف خطري مان لنگهي، وڃي ميهار کي ملندي هئي ۽ سسئي وري رڻ ٻت جا اڪائيندڙ ٻنڌ ۽ جبلن لڪرن جا لاها چاڙها لنگهي. ڇا لاء؟ وڃايل پنهل سان ملڻ لاء. ٻنهي سورن جي ستايلن موت جي گود ۾ پنهنجن پريتمن جو مشاهدو ماڻهو.

ٻئي چڻيون ماڻهن خواجه مرن، ساهه وارين توڻي
بيجهان شين کان پنهنجن پرين جي ٻچا ڪن ٿيون. سهڻي
درياهه ۾ لڙهندڙ بند سان دل جو حال اوري ٿي:

ادا! ڙي! باندي! توکي ڪڙهان ڪه ٻار ڪي؟
سوڌي خبر سڃاڻين، ٿو ڪا تڙ آندي؟
ٿو ٻالار ٿا پاندي، اسان بند پرين ڏي.
سسئي وري جبلن سان ٿي ڳالهائي ۽ سج کي نياپا
ڏئي ٿي:

آئون نه گڏي پريءَ کي، ٿون ٿو لهين سج!
آئون جي ڏيرء سنهيا، نمعي پريان کي ڏج،
وڃي ڪيچ چٽيچ نه ”ويچاري وات نمعي.“

سهڻيءَ ۾ اهاڻي چوري آهي جا اڪثر عورتن ۾ نظر
اچي ٿي ۽ هورء سونهن جي شائق آهي - جنهن جو نالو
سهڻي، سا پنهنجيءَ سونهن جو اونو ڪيئن نه رکندي؟
مارئيءَ جي سوپيا سندس جسماني ٿاهه ٿوهه ۾ نه آهي،
مگر هنجي پاڪدامني ۾ ۽ مارئيءَ جي عصمت تي سندس
سيرت کي وڻندڙ بڻائي ٿي. سسئيءَ جي سونهن سرون
سهڻ ۾ آهي. شاهه زوريءَ جو نالو سندس نغز ۾ رکيو ۽
سندس غربت تي کيس حسين بڻائي ٿي. ليڪن سهڻيءَ
کي سهڻو ڪيو بدلي سوپيا هن ۾ نه آهي مارئيءَ ۽
زوريءَ واري سادگي، نه مومل ۽ ليلا وارو ناز نغزو.

نه صرف ايترو، پر پنهنجي دلبر، ميهار، ۾ پٺ هوءَ
سونهن پسيٽي. سرلين کي چوي ٿي:

جيڏيون! ڏٺيان جي، صورت ساهڙ ڄام جي،
سڪ ٿي سمهو کين کين، کانئن پاسي کي،
منهائي اڳي، گهڙو سڀ گهڙا کڻي.

سهڻي ۽ جيان، سسئي پٺ ساهيڙين سان پنهل جي
مرهيندڙ مورث جو ذڪر ڪري ٿي. سهڻي ۽ سسئي ۽
بنا بي ڪا به شاهه جي سورمي پنهنجي ساڄن جو حسن
بيان نه ٿي ڪري.

۱- آن جي ڏني، جيڏيون! پنهور جي ٻاڻه،

سنجهي ۽ صبح، سورن ٿي سڄڪيون.

۲- بازارو چو ٻي ۽ روءِ، جيڪس ڏٺو جيڏين،

سنجهي ۽ صبح، هند نه ٿڙن وسري.

جيڪڏهن سهڻي ۽ ٿي ميهار جي سونهن جو اهڙو
نه گهاٽو اثر ٿيو جو چيائين:

ساهڙ مون سينگار، ماڙهن ليکي ميهڙون،

۽ پنهورن جي مرڪ سسئي کي مستانو ڪري ڇڏيو،
نه ميهار ۽ پنهورن ٿي پٺ سهڻي ۽ سسئي جي حسن
جو اثر ٿيو هوندو، مگر انجو شاعر ڪٿي به ذڪر نه ڪري،
ڪري. پنهورن جنهن حڪومست جي پرواهه نه ڪري،
ڪٿي ٿيڻ قبوليو، ۽ ميهار جنهن اميريءَ جي اولين جو

لياڳ ڪري، مينهن چارڻ جو ڪم پاڻ ئي هموار ڪيو،
 سي به گهٽ درجي وارا عاشق نه چڻبا. انهنجي محبت
 جو شاهه ڇو نه ٿو ذڪر ڪري؟ ڪير جي چڪي جا
 ميهار سهڻي ۽ ڪي، ڏهي، پيٽ لاءِ ڏني، تڏهن، شاعر
 چوي ٿو، ويڇاريءَ کي ماري وڌو:

مهارا مرڪ، پيتائين پريم جي،

نه منڌ مٽراي ڪي، سنڌيءَ ساءِ سرڪ،

لڳيس ڪام ڪرڪ، لوها، ٽڪي، لطيف ڇي،

پر سهڻي ۽ جي ٺيهي نگاهن جن ميهار کي نهوڙيو، تن
 جو به شاعر چاهي ها ته ميهار جي مڪان بيان ڪري
 سگهي ها. سسئي پاڻ ٿي ٻڌائي ته جڏهن پنهنون ڪيڇين
 سان عطر عنبير کڻي اچي پٺپور ۾ لٿو ۽ پاڻ، خريدار بڻجي،
 وٽس ويئي، تڏهن ڪيئن دل وڃائي واپس وري:

۱- ڪيڇا آيو قافلو، ڄامن سندنو ڄام،

پسند ه پنهوءَ کي، اکن ڪٿو آرام،

ناتو چاڀان نام، جي مون نهو پاڻ سين.

۲- ڪيڇا آيو قافلو، پليرو پاڀان،

پڙي جي پيرن جي، لڱڻ کي لايان،

چنبيلي چاڀان، جي مون نهو پاڻ سين.

ٻئي هنڌ وري چوي ٿي:

حسن هون پنهوءَ جي، ماري موه وڌياس.

سسئي پنهنجي ويڏن پاڻ ورنن ڪري ٿي، پر پنهنون ۽
 کي جو سسئي ۽ جي سڪ بي چين بڻايو، تنهن لاءِ شاعر
 چيو ماڻ ۾ رهيو؟ شاھ سورمين جي امنگن جو
 ذري پري بيان ڪري ٿو.

مگر انهي ۽ باهرين ۽ هڪجهڙائي ۽ بنيان کافي ثاوب
 نظر ايندو. سهڻي ۽ جي محبت جون حالتون سسئي ۽
 جي حالتن کان پي ۽ طرح جون هيون. سهڻي ۽ جي سيرت
 ڏيکاري ٿي ته هو ۽ چوڻي ۽ ٿي آهي: ان چوڻي ۽ ٿي،
 جتي شاھ جي بي ڪاھ سورمي پهچڻ جي سڌ نٿي
 ڪري سگهي. شاھ جي مڙني سورمين ۾ سهڻي ۽ جو
 درجو مٿي آهي.

سهڻي ۽ جي سيرت جو مکيه چهن آهي هن جي
 دليري. عشق جي آڱر جڏهن سندس اندر ۾ ڀرڻ
 شروع ڪيو، تڏهن منجهانئس زناني ضعيفائي ڪڍي،
 کيس اڻ جيست شڪتي بخشين. سهڻي ۽ جي بي ڏپائي
 بي نظير آهي. سهڻي ۽ جي حالت ٻين سورمين کان
 علحدي آهي، جن کي، سواءِ مومل جي، ماڻن
 سندن ئي رضامندي ۽ سان مڱايو پڙايو. پنڳتي خواه
 لوڪ ڪيالي کان سهڻي ۽ جو ميهار سان ڪو تعلق نه
 هو، مگر سسئي ۽ جي پنهل سان شادي ٿيل هئي.
 سهڻي ۽ جي ماڻن جڏهن ڏٺو ته سهڻي ميهار جي محبت

۾ مبتلا آهي، تڏهن سندس مرضي ۽ خلاف کيس ڏم سان پرڻا يادن. سهڻي ۽ کي نه رڳو هو ڪنهن راس درياهه ٿري، ميهار وٽ وڃڻو پوندو هو، پر گهر ۾ ڏم جا ڏوراپا پڻ سهڻا پوندا هئا. سسئي ۽ جيڪڏهن، پنهل لاءِ جبلن ۾ راندي، پنهنجا پير ڦٽيا، نه ڪهڙي وڏي ڳالهه چئجي؟ پنهنون سندس ڪانڌ هو، جنهنڪي ڳولڻ هن جو فرض هو. مارئي کيس سين سان مڱيل هئي ۽ جيڪڏهن مڙس جي ياد ۾ رهي، هن عمر جي آڇن کي ٽرڪاريون نه اخلاقي اصول جي پيروي ڪيائين. مگر سهڻي ۽ جون حالتون وڌيڪ ڪنهن هيون. سسئي ۽ جي مائٽن کي معلوم هو ته سندن ڌيءَ ۽ پنهنون ۽ جي تلاش ۾ وڃي ٿي، هو سندس پٺيان ڪين ويا ۽ هن کي ڪوبه طعنو هڻي نه ٿي سگهيو. سهڻي ۽ جي چوڌاري مخالفت هئي، ڌڪار هئي، رنڊڪون هيون. شاعرو چوي ٿو ته:

پل پل ٿي پلي، ڏم ڏهاڙي ڪيترو

۽ پاڻ به ٻڌائي ٿي ته:

ڏم ڏيهائي ڌيءَ، سندا ميهار مهڻا،

جهلم ٿي جهولي ۾، پل ۽ پائي سي،

مر جان چاليهه ڇي، سڱا سورين جي.

ڏم نه ٺهيو، مگر سندس سونهيون ۽ عزيز پڻ کيس ميهار

وت وڃڻ کان منع ڪن ٿا. سهڻي ٿي ڇوي:

ڏڙن جا طعنا، سهنگا ڏيندڙ سرليون.

هڪ هنڌ شاعر، سهڻيءَ کي سرائين سان گڏ گڏوڪندي،
ڏيکاري ٿو ته هن کي نه ڏم جي غصي جي پرواهه هئي
نه درياهه جي چولين، ڪنن، واڳن جو ڊپ. هن کي
هر وقت اهرئي هڪ اولهه هو:

شال م چڇي نيه، گهڙان گهوڙو ٿو چنڊڙو!

جڏهن سرليون ٿيون چونس:

متان گهڙين، سهڻي! اڄ درياهه م دم

ڪاريءَ رات ڪنن م، گهوڙو اٿي ڪم؟

متان جاڳي ڏم، پڇي پاڙي واريون،

نڌهن سهڻي وراڻي ٿي ڏئين:

پڇي پاڙي واريون، ڪوهه ڪريندو ڏم،

ڪاريءَ رات ڪنن م، آه ڪاٺيارن ڪم،

هيءَ هڏو ۽ ڇم، گهوڙو ٿو مهب مهار ٿان.

اهڙيون مشڪلاتون سسئيءَ کي آڏو ڪين آيون. سسئيءَ

جو سور سٺو؟ مائٽ سندس احوال ڪين وٺي، پنهنجي

جي ٻيو مان ساڻس ڏاڍائي ٿي. ڏيون، ننگي ڪري،

پنهنجي ڪانيس جدا ڪيو. پر سهڻيءَ کي گهوڙي پئي

هئي جو مائٽن جو ناراضو ڪئي، ڏم جا ڏوراپسا ۽

نيمهون سهي، ميهار جي پٺيان ويئي. ميهار سان گهوڙو

سڱ هوس؟ شاهه ٻڌائي ٿو ته سهڻي ۽ جو ميهار سان
جيڪو سڱ هو انجي خبر عام ماڻهن کي ڪانه هئي.
اهو سڱ ”السف“ کان اڳ قائم هو:

سهڻي ۽ کي سنگار، اڻ لکڻا اڳي هئا،
نڪا ڪن ٺيڪون هئي، نڪا بي ٻڌار،
مرڪي ساڻ مهار، لايائين لڻ ۽ لطيف چي.
سهڻي ٻڌائي ٿي ته مون ميهار سان اڙل کان لالون
لڏيون آهن:

”السف“ ارواحن کي، ڇڏهن ڇيائون،
ميشافا مهار سين، لڏيون مون لائون،
سو موٽي ڪن ۽ ٻاهرون؟ جو محفوظا معاف ٿيو.

دنيا اهو سڱ نه قبوليو، جهڻوڪري سهڻي ۽ دنيا جي
غرض نه ڪڍي، هو ۽ پاڻ سان سڄي رهي. پنهنجي
سختين جو ڪارڻ هو ۽ پاڻ هئي. پنهنجن جي پٺيان
وڃندي، سهڻي ۽ سماجڪ يا مذهبي اصولن جي ڀڃڪڙي
ڪانه ڪئي. سهڻي ۽ جي حالت وڌيڪ دل ٽوڙ هئي.
دلي صداقت ۽ سختين پر صبر سهڻي ۽ پر ارادي جي
پختي آندي. سهڻي ۽ جي اوچتي موقع جو سبب
ٿر جو حسد ۽ ڪاوڙ هئي. ٿر جي ڀڃ ٻڪي گهڙي
جي جاءِ تي ڪچو رکيو ۽ سهڻي عشق جي انڌر ڪهي

۽ پڪي ۾ ٿاوس نه ٿي، ڪڇو دلو کڻي درياه ۾
ٽهي پيئي. پاڻ چوي ٿي ته:

”پاير نه پيلو، منڪي ڏاء ڏٺا ٿو.“

مگر سسئيءَ جي مائٽن جي ڏي ۽ سان هر نموني جي
همدردي هئي، ڇاڪاڻ جو سندن مقابلي سان ئي
سسئيءَ جو پنهنجو ۽ سان نڪاح ٿيو هو ۽ جڏهن پنهنجو
کي ڀائر ڀڄائي ويا، تڏهن پنهنجو جا ماڻهو پڻ سسئيءَ
جي دل وٺي لڳا. ان ڳالهه ڏانهن اشارو ڪندي
شاہ صاحب چوي ٿو:

چڪس سڀ چئي، ماڻهو شهر پنهنجو جا،

سا موني ڪين ۽ مٽي، جا، جو جانب جت وٺي ويا.

سهڻي ميهار کي ملڻ ٿي وڃي ته سرليون جهليٺس
ٿيون، ايڪڻ سسئيءَ کي نه هرڪو صلاح ڏئي ٿو نه
پنهنجو ۽ سان ٿو لائون لڏيون، انڪي لهڻ کان اڳ نه
مونجهانءِ خود سندس هڪ جيڏيون به کيس آڻڻ
ٿيون ڏين. سسئي سندن لاءِ چوي ٿي:

مون جنءِ رٿائون، مٽي ڪڙ هٿڙا.

هڪ مکيه ڳالهه جنهن اسانجو ڌيان لهڻو سا هيءَ آهي
ته سسئي، ڪهاڻيءَ جي رٿا ۾، ڪيترا دفعا ماءُ سان
ڳڻڻو ڪري ٿي ۽ سهڻي صرف سرئين سان، سهڻيءَ
کي جيڪڏهن ماءُ هئي به ڪٿي، ته به انهيءَ ڏي ۽ جي

دلي جذبن جو خيال نه ڪري، کيس زوريءَ ڏم سان پرڻايو. مگر سسئي ماءُ سان دل جو درد اوڙي ٿي. پٺيوڙ ڇڏڻ وقت، سسئيءَ کي چوي ٿي:

- ۱- پرڻتي پرينءَ جي، ماءُ! مدد ڄايم مٽ،
 - ۲- آلت اورانگهي وٺا، آئون ئي مران ماءُ!
 - ۳- جتن جي ضرور، مادر! ماري آهيان.
- ”سر سسئي آري“ ۾ جابل آهي نه:

اڄ مليندس، ماءُ! ڏاڃا ڪندس ڪهڙا،
جڙجا! جوڳياڻي ٿيان، مونکي جهل ۾ ٻاءُ.

هيءُ بيت ڏيکاري ٿو ته سسئيءَ جي ماءُ ڏييءَ کي منع ٿي ڪئي ته تون پٺيوڙ ڇڏي اڪيلي پنهنجيءَ جي ڳولا ۾ نه وڃ، مگر انهيءَ جهلڻ ۽ ڏم جي سهڻيءَ کي منع ڪرڻ ۾ تفاوت آهي. سسئيءَ جي ماءُ، ڏييءَ کي روڪي ٿي، ڇاڪاڻ ته مٿس قياس ٿو پوي ته ويڃاري ڪيئن جهنگل جا ڳيندي ۽ ٽڪر ٽاڪيندي. سهڻيءَ کي دلداري ڏيڻ وارو شاهه ڪانسواءِ ٻيو ڪير ڪونهي. سسئيءَ جي هيٺين ستن مان، جي ”سرگوهياري“ ۾ اچن ٿيون، عفا ظاهر آهي ته پنهنجيءَ جي وڇوڙي ۾ جڏهن سسئيءَ ڏک وڃان هڏجون پي هاريون، تڏهن ماڻس به ڏييءَ کي جهوندو ڏسي، دل جهلي نه سگهي ۽ اچي رولڻ ۾ چٽڪي:

رويو ويٺي راڳ، امر اور نا ٺهري،
لائون ڏيه وٺن سان، لاڳاپو ۽ لاڳ،
ڏنگر سي ڏورينديون، جن اندر پري آڳ.

سسئي ماءُ کي چوي ٿي، ”اي، منهنجي ماءُ!
تون ٻلي گهو ۾ روئي ارمان جو اظهار ڪر، پر مان
گهو ۽ وطن سان سڀ نانا ٿوڙي جمل جهاڳيندس.“
سسئي ۽ جي ماءُ ڏي ۽ جو وڇوڙو سهي نه سگهي.
مگر سهڻي ۽ طرف نظر ڪبي نه معلوم ٿيندو ته هن قرب
جي ڪنل کي نه ڪوبه دلاسي ڏيڻ وارو ڪونه هـ.
”آءُ“، ”ماءُ“، ”چچل“، ”مادر“، ”آبل“، اکر جي
سسئي ۽ جي بيتن ۾ ڏسڻ ۾ ايندا، سي ظاهر ٿا ڪن
ته سسئي ۽ کي همدرد ماءُ هئي. ”سرحسيني“ ۾ هڪ
هند سسئي ماءُ کي چوي ٿي:

ماءُ! وهائون وار، ڪٽ پٽراڻي پاھجي،
جيڪين ڏنءُ ڏيڄ ۾، سو سچوئي سار.
وچان ٿي وٽڪار، ڏنم پير پنهور ۽ جو.

مٿين ستن مان ثابت آهي ته سسئي ۽ کي سندس
مائن خوشي ۽ سان پنهورن سان شادي ڪرائي ۽ کيس
ڏاجو پڻ ڏنو. سسئي ۽ جو پنهورن ۽ لاء پريم هو سهاڳڻ
عورت جو پنهنجي ڪانڌ لاء قرب ۽ پر سهڻي ۽ جي
ميهار لاء سڪ هئي طالب جي مطلوب لاء محبت.

جيڪي سسئي ۽ ڪيو، سو سوين ڪنڊيون: ٻئي ۽ لاء
 پاڻ پتڙڙڻ هر ڪنهن سگهڙ ناري ۽ جو فرض آهي.
 ليڪن جيڪي سهڻي ۽ ميهار لاء ڪيو، سو هزارن مان
 هڪ کي نه ڪرڻ جي جرئت نه ٿيندي.

سسئي ۽ ۽ پنهنون ۽ شادي ۽ بعد ڪجهه عرصو هڪ
 ٻئي جي آغوش ۾ گذاريو. بنا ڪنهن چڻا ۽ ماندائي ۽
 جي سسئي ۽ پنهنون ۽ جي اُڀر جي چشمي مان چڪي
 بي پياس مٽائي. ٻنهي جي دلي مراد پوري ٿي.
 سسئي ۽ کي اهو خيال ڪڏهن خواب ۾ نه آيو هو نه
 ڪو پنهنون کانئس جدا ٿيندو. انهي ۽ جي ثابتي خود
 سسئي ۽ جي زبانون ملي ٿي:

مون پانيرو مون وٽ، هميشه هوندا ٻرين.

”سر حسيني“ ۾ سسئي ماضي ۽ حال جو ذڪر ڪندي
 چري ٿي:

اڳي اين ۽ هپاس، جن پنهنون ڏوٽ ڪهڙا،

هاڻي اين ۽ ٿياس، جن جف نه نيمر پاڻ سڀين.

انهي ۽ بيم مان پڌرو آهي نه سسئي ۽ ڪجهه مدد
 لاء پنهنون ۽ جو وصال ماڻيو ۽ ٻنهي گڏجي ڪهڙا ستيا.
 ليڪن سهڻي ۽ کي اهو سڪ نصيب ۾ ڪين هون. سسئي ۽
 پنهنون ۽ جو وصال ايترو وقت نه ماڻيو جو ان وچ ۾
 آري ۽ جام پٽ کي هڪ قاصد موڪليو ته کيس

ڪيچ واپس وٺي اچي. پنهنون ۽ وٿان انڪاري جواب
ملڻ بعد، قاصد ڪيچ موٽي، آري ۽ ڄام سان سندس
پٽ، پنهنون ۽ جو سربستو ذڪر ڪيو، جنهن تي آري ۽
ڄام پنهنجن پٽن کي پنيور ڇاڙهي موڪليو ته ڪنهن
به طريقي پنهنون ۽ کي مون وٽ وٺي اچو. انهن ڏينهن
۾ اُن جي مسافري ڪيچ مڪران ۽ پنيور جي وچ ۾
ڇڳوئي وقت وٺندي هئي. ان جو مطلب ته سسئي ۽
پنهنون ۽ جي صحت ۾ گهڻائي ڏينهن گهاريا ۽ جڏهن
پنهنون ۽ جا پائر پنيور ۾ پاء وٽ اچن ٿا، تڏهن سسئي ۽
کي بي حد خوشي لڳي ٿي. ”سر حسيني“ ۾ هوءَ ظاهر
ڪري ٿي:

آيا، آس ٿيام، باروڇا پنيور ۾،

پسي پهر پنهو ۽ جي، نه سن ۽ نيٺ ٿريام،

گندر و سريام، سکن شاخون مڪيون.

سسئي ۽ کي هنن جي اچڻ جي خوشي نه برابر ٿي،
مگر هوءَ پنهل جي پريم ۾ اهڙي نه مست هئي، جو
ڏيون جي ڪا به خاطر داري ڪانه ڪيائين، ۽ ڪهڙي
نه دلسوز نوع ۾ پاسي ٿي:

اڳيان اٿي اُن جي، غروب نه ٻڪر ڪاڇ،

ميڙي آپ سرتيون، نڪي ڳاير ڪاڇ،

سا مون هٿان نه ٿي، جيڪا رسم راج،

آيل آءِ اڪاڇ، ٻول پوڇي وٿرو.

سهڻي ۽ جي سيرت ۾ مکيه خاصيت آهي پنهل لاءِ ورلاپ. اتي اهو ٻڌائڻ ضروري آهي ته چئن سهڻي ۽ پنهنون وڃايو، لکن سهڻي ۽ ٻڌ ڪجهه وقت ميهار جو منهن نه ڏنو. آکاڻي ۽ ۾ ڏنل آهي ته جڏهن نلي ڪنڊر کي جاپ پيئي ته ميهار سندس نياڻي ۽ سهڻي ۽ سان عشق ڪري ٿو، لڏهن هن کي نوڪري ۽ ٿان جواب ڏنائين ۽ سهڻي ۽ جي ڏم سان ساڍي ڪرائي ويئي. ميهار جو ڪيترو وقت نه پتو ڪونه هو. ان جدائي واري عرصي جو جيتوڻيڪ شاعر بيان ڪري ٿو، ته نه ائين ڪونه ٿو چوي ته سهڻي ۽، سهڻي ۽ جيان، دانهون ۽ ڪوڪون ڪيون يا ميهار جي محبت ۾ شڪ آندو. هن جي حالت هئي:

ڏم سين جسز ظاهرا، من مهار سين ميڙ.

ميهار جي غير حاضري ۽ ۾ سهڻي ميهار جي ياد ۾ رهي. هو ۽ چوي ٿي:

ڏني ڏيڏ ٿڪام، ڪه جاڻا ڪهڙا پرين؟

سهسين سج الهي، واجهائيندي وٿام،

ٽئين سال ٿڪام، جنين ساعت نه سهان.

سهڻي متعجبن بيت ۾ ٻڌائي ٿي ته ڪنواري ميهار بنا پل نه نه سرندي هيس ۽ هينئر سال گذري ويا اٿس ته سندس صورت نه ڏني اٿائين. ڪيتري وقت کان

پوء ميهار سنيا سي بطحي سهڻي ۽ جي وطن آيو ۽ درياه
جي ٻي ۽ پر (هڪ ڪپ لي سهڻي رهندي هئي)
يونگي اڏي اچي رهيو. جڏهن سهڻي ۽ ڪي خبر
پيئي ته هو ميهار آهي، تڏهن ئي ظاهر ڪري:

هن پر سيم هاڪ، ستي سنهارن جي،

محبتي مهار جي، چڙن چورٽا چاڪ.

ائين جي اوطاق، وچڻ واپ مرن پيو.

سهڻي ۽ ڪي ميهار وٽان ڪوبه سنهيو ڪونه آيل هو، نه
نه هو ۽ سسئي ۽ جيان، ائين نه ٿي چوي ته

ادبون! آئون اڃا، مون سڱ سڃاڻي نه ڪر.

سسئي ۽ جي اندر ۾ پنهل لاءِ گمان پيدا ٿئي ٿو. انهيءَ

۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته سسئي ۽ پنهنجي ڪاٺر سر

قربان ڪيو، ليڪن اعليٰ درجي واري عاشق جي

اندر ۾ معشوق لاءِ ڪڏهن به شڪ اچڻ نه گهرجي.

سهڻي ۽ ڪڏهن به ميهار لاءِ ائين نه چيو. سسئي

ڪليو ڪلا پر ٿي ظاهر ڪري ته

ڄاڻي سڃاڻي، منڪي ڇڏي هئا.

”سر سسئي آري“ ۾ پڻ هو ۽ چوي ٿي:

پرڏيهي ڀرين ڪٿا، مرڻ لاءِ مونهن.

”سر ديسي“ ۾ پڻ سرئين ڪي سسئي اها دانهن ٿي ڏئي:

متان ڪا، ٻڙي! ٻول ٻاڙوچي، وسهي.

سهڻي ۾ اهو هڪ عيب آهي جنهن کان سهڻي ڇڏل آهي. سهڻي ۽ کي خبر هئي ته حڪومت جي پرواه نه ڪري، پنهنجون ڪٽي ٽپا ڦهلايو. ڪٿي لاء؟ سندس خاطر. ان پنهنجون ڇي سڃاڻي ۽ ۾ گمان آيل سهڻي ۽ جي شان وٽان ڪين هره. ائين ڪرڻ سان هن پنهنجي ۽ ضعيفائي ۽ جو اظهار ڪير آهي. دل ۾ شڪ آيل هڪ ڳالهه آهي، مگر ڌارين سان ان جو اظهار ڪرڻ بي. سهڻي سرئين کي ٿي چوي:

پندر آهن پوري، مون سڱ سڃاڻي نه ڪر.

پرين ۽ جي ڪلا ٻين سان ڪرڻ سڄي عاشق جو ڪم نه آهي. شاه صاحب ”سر ڪايات“ ۾ چوي ٿو:

سهيان جي سوز جو، ماڙن ڏجي نه منجهو.

سهڻي وري ڏسو ته ميهار لاء ڇا ٿي چوي:

نه مون نانائڻا ڪترو، نڪين ڏاڏائڻا.

پرين ۽ جي ٻارا، مون سين وڏائي وڙ ٿئا.

سهڻي ۽ ڊڪن ۾ سڪ ڏنا. هنکي معلوم هو ته جيسين ڏڌ ۾ مانڊاڻي وجهي انکي زور سان ولوڙيو نه، تيسين منجهانئس مڪڻ جي اميد رکڻ اجائي آهي. هيءَ ڇري سهڻ بعد به هوءَ چوي ٿي:

منجهون سڄي آيل! ماء! من مرادون پنيون.

اهو آهي سهڻي ۽ سهڻي جي ڏاڍين ۾ تفاوت. نه.

صرف ايترو، مگر سسئي پنهنجن ڏکڻ لاءِ پنهنون ۽ کي
ذميوار بڻائي ٿي. ”سر سسئي آبري“ ۾ چيو اٿس:
سندو سورن خط، ڏنم هون هٿن سين.

هون ڪيئن سور ڏيندو؟ پنهنون ڪيئن چاهيندو ته
سسئي ڏک ڏسي؟ شاھ صاعب ”سر يمن ڪلياڻ“ ۾
ٿو چوي

جيڪي ڏنائون، سر سر ڏيئي سه جندڙا!
۾ ڇو چنائون، اي ۽ ٻڌ ٻڌيو سڄڻين؟
سسئي ۽ اهو خيال ڪين ڪيو ته

پريان سندي ٻار جي، مڙهي مٺائي،
ڪانه ڪڙائي، چڪين جي چيت ڪري.

پريم جا سور به ڪڏهن سور ٿيا آهن! سمجهو ڪٿي ته
پنهل ٿي سسئي ۽ کي سور هو ڪليا، ته به سسئي ۽ کي
اهو وسارڻ نه گهرو هر ته

جي هٿان هون من، هون نين جي هنج ۾.
سهڻي ۽ اهر راز سمجهيو هو. هر ۽ پلي پلائي به ميهار
کي نه ٿي چوي ته ٿو مون کي ڏک ڏنا آهن. عشق
ڪرڻ معنيٰ ڏکڻ کي دعوت ڏيڻ ۽ ”سي ڌار ڌري،
پڇڻ پوءِ پريٽون“: اهر آهي شاه جو ڪلام هر ائين
ٻڌائي ٿو ته:

- ۱- سوري سڏ ڪري، اي عاشقن کي.
- ۲- سوري آه سنگار، اڳهين عاشقن جو.

۳۔ عاشق زهر بياڪ، وه پستو وهن گهڻون،

ڪڙي ۽ قاتل جا هميشه هيراڪ،

لڳين لٺوءَ لطيف ڇي، فنا ڪئا فراق،

ٽوڻي ڇڪن ڇاڪ، لپ آه نه سلن عام ڪي.

سهڻي ۽ ان جي پيروي ڪئي. هن عام اڳيان ڏکڻ جو

اظهار نه ڪيو. هن پروڙ ۾ نه دل ڏيڻ انهن جو ڪم،

جيڪي ڏيئي نه هڻن دم. سهڻي ۽ جو نينهن هـ

نھانئين ۽ جو نينهن.

سسئي اُنن کي ڏوراپا ڏئي ٿي نه ٽرھين منهنجو

پنهون پڄاڻي ويا. ”سر ڏيسي“ هر ڇڙي ٿي:

اڳـ اُن رڙن، مون پيري مات ٿي،

پلائيندي، پاڻ ۾، ڪچڙو ڪين ڪنن،

ڪاڃا مام منن، هن پڻ هڻي هن سين.

هوءَ جبل کي پڻ چوي ٿي:

ڏنگر! تون ڏاڍو، ڏاڍا! ڏاڍا يون ڪرين،

مڙن تڻ اندر ٿين ۽ وهين، جن وڻ وڍي واپو.

سسئي ۽ لاءِ شاھ پڻ چوي ٿو:

ڏکي ڏيهاڻي، مني مٽي هٽڙا،

نه پر نه ڪاڻي، جڏهن جي، جهڙيون!

مٽي تي هٿ هڻي سياهو ڪرڻ دل جي هلاڪائي ۽ جو

اطهار ڪرڻو آهي. انهن ستن مان شاعر پڌرو ٿو ڪري
 نه سهڻي ۽ جو درجو سسئي ۽ کان گهڻو مٿي آهي.

سهڻي ۽ ڪي به نه سسئي ۽ جهڙيون ئي مشڪلا ٿيون
 پيش آيون هيون. سسئي هڪ ڀيرو پنهنون ۽ ڪي ڳولڻ
 نڪتي، پر سهڻي نه هر ڪنهن رات، سارو هجي يا
 سيارو، اونڌا هي رات هجي يا سهائي، مينهن ۽ وڇ
 جو خيال نه ڪري، هڪ دلي جي آڌار تي ميهار
 ڪي ملڻ ويندي هئي. انهي طرح هن ڪي ٽن روز
 مهل ڪي منهن ڏيڻو ٻوندو هو. جيڪي سسئي ۽
 هڪ ڀيرو ڪيو، سو سهڻي ۽ ڪي سوين ڀيرا ڪرڻو
 پيو. ڪنهن هن ڪي تنگ ڪيو، درياهه جي دهشت
 هن جي ماندي ۽ دل ۾ ڌڌڪو پيدا ڪيو، سهڻي
 نيٺ به نه اُٿ ٿارو هئي. نه به هر ڪڏهن درياهه يا
 ڪنهن ڪي ڏوراپا نه ٿي ڏئي. انهن جو ڪهڙو قصور؟
 انهن نه سهڻي ۽ ڪي ڪونه چيو نه ميهار سان عشق ڪر.
 سور نه نينهن جي سوغات آهن. ”عشق نه آهي راند،
 نه ڪي ڪنس ڳيرو.“ ميهار، سهڻي ۽ جا ٻڌڻ وقت
 سڏ ٻڌي، درياهه ڪي برابر چوي ٿو:

تو ڪن ۽ ٻوڙي سو هڻي؟ ٻيلي! مهجي ٻانه،
 درياهه! ٻولي ڏانه، ڏيندس ڏيه قيام جي.
 مگر سهڻي قسمت ۾ وشواس رکندڙ آهي:

نه ڪائي نه ڪانه، نڪو ڏوه قلم جو،
انگ آليئي لکيو، جت نه رسي ٻانه،
ڪه ڪي ڏيان ڏانه؟ قضا قلم وهائيو.

ٻيا ته ٺهيز پر ڏم ٺاء پيل، چار روز کيس جهليندر هو، سهڻي
ڪجهه به ڪهت وڌ نه ٿي چوي، ۽ جنهن وقت گهڙو
پچيس ٿو، تنهن وقت گهڙي ڪي پئي نه ٿي ته ٿون
مر ٿي پرڏين ٿو، مگر از خود زبان مان نڪريس ٿو ته
گهڙو پگر نه گهور ٿو، پاڻا هر حجاب،
واچت وڃي وڃرڻ، رهيو روح رباب،
ساهڙ راء صواب، آئون گهڙو ئي گهور ٿان.

سهڻي نه هيڪاري گد گد ٿي ٿئي، کيس خوش ٿيڻ
جو هرڪو سبب هو. هن محسوس ڪيو ته گهڙي جي
مدد سان هرء رات جو وقتي محبوب جو وصال ماڻي
سگهي ٿي، پر ڏينهن سارو جدائيءَ ۾ جلتو ٿي پيس.
ايڪن موسيٰ جي گود ۾ دائما وصال ماڻو جو وجهه،
ماندس. اهڙو جيئو ٿي گهور ٿو، جو محبوب جو وچڙو
يسائي. سهڻي سپاء جي گنجير ۽ ڳوري آهي. سسئيءَ
۾ دل جي ارنهائي نظر نه ٿي اچي. هو ساندو نه
سڪي آهي. ”سر ڪوهياري“ ۾ سسئي چوي ٿي:

حقيقت هن حال جي، جي ظاهر ڪريان ڌري،
لڳي مان مروئن ڪي، ڏنگر پون ڌري،
وڃن وڃا پري، اوڀر اڀري ڪين ڪين.

پنهنجي دڪ جو پاڻ اندازو لڳائي ٻين کي ٻڌائڻ، سورن
۽ سورمين جو ڪم نه آهي. محبت جي ميلاپ لاءِ
ماندو ٿي ٻڌائڻ ۽ دل کولي ٻڪارون ڪرڻ نه عاشقن
جو ڪم آهي. سهڻي پٺ، سسئي ۽ جيان، ٻانديءَ
سان ميهار جي محبت جو حال اوري ٿي ۽ شاعر
ٻڌائي ٿو ته:

وڃين سين ويٺي، سور وياچي سهڻي،
آن ڪا ٿي ڏيئي، ميهن جي مهار سان؟

مگر اهو شاعر ٿو ٻڌائي. شاهه ڀلي سسئي ۽ ٽي قياس
آڻي سندس مشڪلاتن جو ورنن ڪري، پر پنهنجن
دڪن جو پاڻ بيان ڪرڻ نه ٿو ٺهي. سهڻي سور ۽
سختيون صبر سان سهي وڃي ٿي ۽ ٻاهر ٻڙڪ نه ٿي ٻولي.
مگر سسئي ٿوريءَ ٽي ٽڪليف ۾ اچي دانهون ڪرڻ شروع
ڪري ٿي. 'سر ڪوهياري' ۾ هوءَ ظاهر ٿي ڪري:

ڏونگر! مون نه ڏکوءِ، آن اڳ ڏکوني آهيان،
ساريان ڪون سڪوءِ، سور گهڻيئي سنهراڻ.

پر سهڻي خاموش آهي. شاعر مٿس قياس کائي
درياهه کي پئي ٿو:

واهڙ وهين ۾ چال! سڪي ٻيلاڻيون ٿين!

پسان ٺهجي پيت ۾، لائڻم لوت ليار،

جه ٿو سڀ ڄمار، آسانتيون ٻڙڙيون.

سهڻيءَ جي سورن جو بيان شاهه ٿو ڪري. درياهه جي

هبتند ڏانهن وڃڻ ٺهريو هو. صبح جو کيس
 نه ڏيکارينهن ڪونهي. اڌ رات جو هن کي پاڻ
 تي ٻاهي ٿي ٿوري عرصي ۾ هو ڪر گهڙو مفاصلو
 جهلي، ويا هوندا ۽ جيڪڏهن سسئي ڪنهن
 ڏسو! ميڏ گهوڙي تي سوار ٿي وڃي ها، نه شايد
 ٻيل کي گڏجي سگهي ها. پيرن مان جتي ۽
 روبرو ڪانه هئي ۽ دل جي صداقت جو
 جسم کي ايدائن ڏيڻ مان ڪين ٿو ٿئي.
 ۽ جي اُتر ڪيو. سهڻي چوي ٿي:

نه ٿور، نه وٽ ڪا، آهم من مهار،
 سيڙي اٿيان، سنجھي ڪري سنگار،
 ! نهجو پار، پسان مان پر ڪهر.

جهو نه سندس جسم سندس نه هو، مگر
 هن ڪڏهن به سينگار ڪرڻ نه چڏيو. ڇو
 سين ميهار جيئرو هو، نيسين کيس هار سينگار
 رڪو حق هو. ميهار سهڻي ۽ جو نه پتار به
 هوءَ آخر ٽائين ڏم وٽ رهي. تنهن هوندي
 وقت جڏهن ڏم نند ۾ هوندو هو، تڏهن
 ڀنگاري پريتم کي ملڻ لاءِ اُسهندي هئي.

پنهون ۽ جي آکاڻي شاھ جي وڏي ۾ وڏي
 ۽ جنهن شوق ۽ باريڪي سان هن سسئي ۽

شاه صاحب ۽ عورتون پيش ڪرڻ چاهيون ٿي، جن مان هڪ محبوب جي جدائيءَ جو سور دل ۾ ٻي وڃي ٿي، ليڪن ٻي ڪانڌ جي جدائي نه سهي، وار چوڙي، پير اگهاڙا ڪري، روڊن ٻٽڪو شروع ڪري ٿي. ”سر حسيني“ ۾ سسئي ٻاڻ ٿي چوي:

ڪلي قانو ڪڍڙو، مٿو اگهاڙو،

پينر! ڪڇاڙو، مهڄو هن پينر ۾؟

”سر معذوري“ ۾ وري ٻڌائي ٿي:

ويندي ڏاه پرين، جتي جات نه پائيان.

اهو ياد رکڻ گهرجي ته سسئيءَ کي خبر هئي ته پنهنون ڪاڏي وڃڻ آهي. ٻاڻ ٿي چوي ته ڏين ڏاڍائي ڪري ڪانئس پنهنون ڪسي، ساڻس ڊوهه ڪيو: بهتر ائين هو ته هوءَ ٿرسي ڏسي ها ته پنهنون ٻاڻهين ٿي واپس وري ٿر يا نه پنهنونءَ جي سچائيءَ جي کيس پڪ هئڻ گهرائي هئي. عشق برابر انڌو آهي ۽ آدميءَ کان هوش ڪسي وٺي ٿو، پر سسئي اُٻهري به حد هئي. سندس عزيزن جي ساڻس هر طرح همدردِي هئي. اهڙيءَ حالت ۾ هرڪو مائت ڏيئي جي دل وٺندو، ڇو نه ڪو عزيز ساڻ وٺي نڪري ها؟ ٻڌو وڃي جو ڪهڙو ضرور هو؟ اٺ يا گهوڙي تي نڪڙو وڃي سگهي ها ۽ ٻين طرفن ۾ وڃڻ جي ضرورت ڪانه هئي، کيس سڌو

ڪيچ مڪران ڏانهن وڃڻ گهرايو هو. صبح جو کيس معلوم ٿيو ته پنهنون ڪونهي. اڌ رات جو هن کي پاڻر ڀڄائي ويا. الهيءَ ٿوري عرصي ۾ هو ڪو گهڻو مفاصلو ڪونه ڪري ويا هوندا ۽ جيڪڏهن سسئي ڪنهن همدرد سان گڏ گهرڙي تي سوار ٿي وڃي ها، ته شايد رستي ۾ ئي پنهل کي گڏجي سگهي ها. پيرن مان جتيءَ لاهڻ جي ضرورت ڪانه هئي ۽ دل جي صداقت جو اظهار هر ڀرو جسم کي ايڏان ڏيڻ مان ڪين ٿو ٿئي. سهڻي ۽ سسئيءَ جي بهتر ڪيو. سهڻي چوي ٿي:

گهر، نه ڏور، نه وٽ ڪا، آهم من مهار،
ان اوسيڙي اٿيان، سنجهي ڪري سنگار،
پرين! تهجو پار، پسان مان پر ڪهر.

سهڻي ۽ سمجهو ته سندس جسم سندس نه هو، مگر ميهار جو، هن ڪڏهن به سينگار ڪرڻ نه ڇڏيو. ڇو ڇڏي؟ جيسين ميهار جيئرو هو، تيسين کيس هار سينگار ڪرڻ جو هر ڪو حق هو. ميهار، سهڻيءَ جو نه پٽار به ڪونه هو؛ هوءَ آخر ٽائين ڏم وٽ رهي. تنهن هوندي به رات جي وقت جڏهن ڏم ننڊ ۾ هوندو هو، تڏهن هوءَ پاڻ سينگاري پريتم کي ملڻ لاءِ آسهندي هئي.

سسئي پنهنون ۽ جي آکاڻي شاهه جي وڏي ڀروڙي ڪونه آهي ۽ جنهن شوق ۽ باريڪيءَ سان هن سسئيءَ

جي دلي جذبن جو نشن چٽيو آهي، اهڙو بي ڪنهن
 نه سورميءَ جو نه ڪڍيو اٿس. جڏهن شاهه ڪيچ مڪران
 ۾ سسئيءَ جي پريم جي آکاڻي ٻڌي، تڏهن سندس
 روح ريلو ڏنو ٿو ڏسجي. سسئيءَ ڏانهن سندس دل
 چڪي ڏني. هن ڏٺو ته جيئن پاڻ عشق ۾ نراس ٿي
 ملڪ وٺيو، تنهن سسئي به ڀڄي پئي. پنهنجي ملڪ
 ڏٺا. سسئي به شاهه پاڻ آهي. آهن سڀئي سورميون
 شاهه جا جدا جدا روپ، پر سسئيءَ جي پنهنجن لاءِ
 پريم ۾ شاهه پنهنجي پريم جو عڪس ڏٺو. سسئيءَ
 جون پڪارون بيشڪ دل چيريندڙ آهن. اهي شاهه
 جي جوانيءَ واري دل جي تصوير آهن. سسئيءَ جي
 بيتن پڙهندي ائين پيو معلوم ٿئي ته سسئي ڪانه ٿي
 رڙي، پر شاعر جي دل ٿي ڏانهن ڪري. ڪوٽا جي
 رس ڪري سسئي شاهه جي ٻين سورمين کان ڪسر
 آهي. هيٺين ستن ۾ جو سوڙءَ شاعراڻي رواني نظر
 ايندي سا ٻين سرن ۾ اڻالڻي آهي:

۱- ڏنگر! ڏوراپو: پهرو چنڊيس پري ڪي ۽

پهڻ ٻيڙ پٿون ڪٽا، ٿريون چنڊيون ٿو،

رحم نه پيءُ رح ۾، قدر مهجور ڪو،

واڪو ڪنڊيس: ”ووا مون سين جبل ٿو جاڙون ڪري.“

۲- ڏنگر! ڏکون کي، دلاسا ڏجن،

گهڻون پڇڇي ن کي، جن وٽان هوم وڃن،

تون ڪن ۽ سندا ن، پهڻ! پير ڏکڻين.

اهڙن بيتن پڙهندي دل ۾ خيال پيو آهن ته سسئي

نه شاعر هئي ڇا؟

سهڻي ايترو ڪونه ٿي ڳالهائي جيترو سسئي. ”سر

سهڻي“ ۾ ڪهاڻي ۽ جو گهڻو حصو شاهه پاڻ ڳائي ٿو،

ليڪن سسئي پنهنجي جي آکاڻي سسئي پاڻ ئي بيان

ڪري ۽ اهو قدرتي آهي ته جڏهن آدمي پنهنجن

سورن جو پاڻ ذڪر ڪندو آهي ته اهو وڌيڪ دل

ڇڏائيندڙ ٿيندو آهي.

ليلا ۽ مومل

ليلا ۽ مومل ٻئي راجائي ڪلن مان آهن. سسئيءَ
ڏوٽا ڪپڙا، نه سهڻي ۽ ڪنپارڻ وڪيا مٽيءَ جا ٿاڙو،
ليڪن ليلا ۽ مومل نه ورلي پلنگه تان پير هيٺ لاڻو.
هڪ هئي چنيسر جي پٽ راڻيءَ، نه ٻي راجا نند جي
نياڻيءَ، جنهن جو همير سومري جي وزير ۽ سالي، راڻي
مينڌري، سان نينهن جو نانو ٿيو. سندن چاڪريءَ لاءِ
هر دم ٻانهيون داسيون حاضر هيون. سسئيءَ پاڻ کي
سڏيو پنهنجون ۽ جي نائر، مگر نائر جهڙيون نه ڪئين
نوڪرياڻيون مومل جي خدمت ۾ هيون. ليلا پنهنجيءَ
اوچيءَ ۽ پدويءَ جو بيان ڪندي چوي ٿي:

وڏيري هيٺاس، چنيسر جي راج ۾

دهلين، دما مين، نثرين، ٿي پهل پڇيياس.

مومل ۽ سندس ڀيرون جي راجائي هلس جو نئش شاهه
پاڻ چٽيو آهي:

۱- سون ورنجون سوڍيون، رڀي رانديون ڪن،

اگر اوطا قن ۾، ڪٿوريون ڪن،

اوليائون عبير جا، مٽي طاق ٽڙن.

۲- جهڙا پائن پڻ، تهڙيون سالون مٿن سائيون،
 عطر ۽ عبير سين، تازا ڪيائون تن،
 مڙهڻا گهڙون مشڪ سين، چوٽا ساڄ ڇنڊن،
 سنهن ڀلي سون سين، سندا ڪامڻ ڪن.

ليلا ۽ مومل جي سيرتن مان شاھ صاحب ڏيکاري
 ٿو تہ جيڪي انسان پوکي ٿو، سوئي هو لڙي ٿو. هنن
 جي سيرت ئي هنن جي قسمت آهي. هنن ٻنهي برابر
 ڪجهه عرصي لاءِ ڏهاڳ جا ڏک ڏٺا، پر اهي سڀ
 سندن خطائن جو نتيجو هئا. سهڻي ۽ سسئي ۽ جيان،
 هي ٻئي چڙيون پڻ ڪانڌن جي وصال لاءِ باڏائين
 ٿيون، مگر سندن پڪارن ۾ ايترو نائير ڪونهي. سهڻي ۽
 ۽ سسئي جي درديان داستان پڙهندي جو سوز دل
 ۾ پيدا ٿئي ٿو ۽ جو رحم جو جزو پڙهندڙا جي اندر ۾
 اُڀري ٿو، سو ”سر ليلا چنيسر“ ۽ ”سر مومل راڻو“
 جي ايماس مان نہ ٿو ٿئي. سهڻي ۽ خواه سسئي جي
 سوزن جو سبب سندن صداقت هئي. ڏٺي پنهنجن
 بيانن کي دڪن جي ڪسوٽي ۽ ۾ وجهي سندن سرڪ
 لهندو آهي. گنهگارن جون پڪارون پڙهندڙن جي
 دلين کي ايترو نہ ڇڏائينديون، ليلا ۽ مومل جا لڙڪ
 بچتا ۽ لڙڪ آهن ۽ بچتا جي ڳوڙهن سان هو پنهنجن
 گناهن جو داغ ڏوٽ ۽ چاهين ٿيون.

ليلا ۽ مومل دواران شاهه بن نمونن جي سالڪن جو بيان ڪري ٿو، جن کي هڪ دفعو مالڪ چور ميلاب نصيب ٿيو آهي، پر وري پنهنجي افعالن سببان ڏٺي ۽ جو رنج پستو پيو اٿن. ليلا چنيسر جو ناراضو ڪيو، ته مومل کي راڻي دليرن لاهي ڇڏيو. ٻنهي جا گناهه هڪ جهڙا ڪين هئا. ليلا هيري ٿي هرڪجي، چنيسر کي هار لاء وڌيو. مونن جي چاڪ ۽ چٽسالي ۽ هن مٺ جي موڙهيءَ کي اهڙو ته مستانو ڪيو جو، هوش وڃائي، هار هٿ ڪرڻ لاء، هڪ ڌاريءَ زال کي پنهنجي پتيءَ سان گڏ هڪ رات گهارڻ جي اجازت ڏنائين. ليلا جي هن هٿ چنيسر جي چٽ کي چوٽ رسائي ۽ هن، غصي ۾ اچي، ڪرڙوءَ کي پٺ راڻي ڪيو. مومل اهو گناهه ڪيو جو راڻي جي حيات هوندي ۽ هن جو وڇوڙو برداشت نه ڪري، سندس غيرحاضريءَ ۾ پيٽ کي مردانا ڪپڙا پهرائي، کيس پاڻ سان سمهاري، دل وندرايائين. شاهه هتي سسئيءَ کي جنهن پنهل پٺيان سر ڏٺو، پر ڪڏهن نه ٻيو خيال دل ۾ نه آندو. سسئيءَ پنهنجيءَ جي پريم ۾ اوچن وسترن ۽ زيرن جو تياڳ ڪيو، ليڪن ليلا زورن جي زيب ٿي، پتيءَ جو تياڳ ڪيو. شاعر ليلا ۽ مومل جي سيرتن مان ظاهر ڪيو آهي ته جنهن انسان دنيا ۾ سنو نه آهي، سو ڪنهن به اعليٰ ڪم جي لائق نه ٿو بڻجي. ڏک آدميءَ کي ٺهي کيس سچو انسان بڻائي ٿو. سور هڪ نموني جو سانڍو آهن.

جنهن ۾ گهڙجي انسان پورو روپ اختيار ڪري ٿو.
ليلا پاڻ چوي ٿي

هيس هندون ۾ پيم ڪانڊ پروڙ.

هڪ مکيه ڳالهه جنهن انسان جو ڌيان لهڻو سا هيءَ
آهي ته عام طرح جي ليلا ۽ مومل واريون آکاڻيون ٻڌڻ
۾ اينديون آهن، تن جون رٿائون شاھ جي ”سر ليلا
چنيسر“ ۽ ”سر مومل راڻو“ کان ٻڌي نموني جون آهن.
اهي اصل دڪ انت آهن، ليڪن شاھ کين سڪ انت
بڻايو. شاھ صاحب جا آکاڻي ٻڌي هئي، تنهن ۾ ڄاڻايل
آهي ته جڏهن چنيسر ليلا کي دل ٽن لاهي ڇڏيو ۽
ڪونروءَ جو قرب ڏسي، مٿس موهت ٿي، ساڻس آنند
جا ڏينهن گذارڻ لڳو، تڏهن ليلا، ڏهاڙو جا ڏک
سهندي، پريڪي گهر موٽي ويئي. پوءِ ڏيکاريل آهي
ته ڪيئن ڄڪري جي معرفت ۽ جو ليلا جي ڪٽنب مان
ڪنهن چوڪريءَ سان مڱيل هو. چنيسر کي ليلا جي
وطن آندو ويو، جتي ليلا، گهرنگهت پهري، پنهنجي
ناز نخري ۽ ناچ سان چنيسر کي اهڙو نه موهي وڌو،
جو هن کيس گهرنگهت ڪرڻ لاءِ ليلايو ۽ گهرنگهت
واريءَ نار ۾ پنهنجيءَ اڳين پٽ راڻي، ليلا کي سامهون
ڏسي، سندس روح اهڙو نه رٻار ڏنو، جو ايتي پاران
ڏنائين. مگر ”سر ليلا چنيسر“ ۾ شاھ ڏيکاري ٿو ته
ليلا پنهنجي وطن موٽي ڪين ويئي، پر ايتي رهي ۽

ايتريون منتون ۽ آزيون ڪيائين، جو چنيسر، آخر م
سندس سڃاڻي ڏسي، کيس وري جيءَ ۾ جاءِ ڏني.
ليلا چنيسر کي ڪيئن هٿ ڪيو؟ عام آکاڻيءَ ۾ ڄاڻايل
آهي ته ناچ گاني ۽ ناز نخري سان. مگر شاھ خيال
ڪيو توڙي ڏسجي ته ناز ڪري ته ليلا چنيسر وڃايو. ليلا
جو نخرو ۽ چارو ٺاڻي هئي جنهن کيس سهانجه جي سمج
لڻ ڪيرائي ڏهاڳهه ڄا ڏک ڏيکاريا. سو ڪيئن ان ساڳي
نخري سان هوءَ چنيسر هٿ ڪندي؟ اها عقل جي
ڳالهه نه ٿي لڳي. شاھ کي آکاڻيءَ ۾ پڇتاءَ جو درجو
ڏيکارڻو هرو ڄمهن ڪري ليلا جي ماکو موٽي وڃڻ
وارو واقعو صفا ڪڍي ڇڏيو اٿس. شاھ ڪو رواجي
شاعر ڪين هو. هر ڪنهن اعليٰ درجي واري شاعر
جيان هرو نڪتو چين پڻ هو. پنهنجي شعر جو هرو پاڻ
نڪتو چين ٺهي ٻڌائي ٿو:

جي تو بيت پائيا، سي آيتون آهين،

نٿو من لائين، پريان سندي پار ڏي.

هر ڪنهن اعليٰ شاعر جا بيت آيتن ٽين ٽين. شاھ
کي خبر هئي ته مان ڇا ٿو لکان ۽ جيڪي لکان ٿو
ان ۾ ڪهڙا راز رکيل آهن. ائين برابر آهي ته شاھ
جڏهن وجد ۾ ايندو هو، تڏهن اچي شعر ۾ پلٽيو هو. مگر ان
بيروني بي سرتائيءَ اندر دروني بيداري موجود هئي،
جنهن سندس ڪلام کي الهامي آواز بڻايو ٿي. جيڪڏهن

ڇنيسر هڪ اڻ واقف ڇوڪريءَ جي ناچ ٿي مستاندر
 ٿي هرڪ هاريو، ته اهر ڇنيسر جي سيرت ۾ هڪ وڏو
 عيب ليکيو. شاھ اهو به پنهنجيءَ رٿا مان ڪڍي
 ڇڏيو آهي.

شاھ جي ليلا جو درجو عام آکاڻيءَ واريءَ ليلا کان
 صدار مٿي آهي. شاھ جي ليلا ۾ دل جي سڃاڻي
 آهي. ڇنيسر بنا هنجو جيڪو جنگال هو ۽ جيڪڏهن
 ڇنيسر کي ريجڻائڻو هوس ته اهو ڪم سندس ڇنيسر
 جي در تي رهڻ سان ممڪن هو ۽ نه وطن موٽي
 وڃڻ مان. پوءِ لـ جيڪڏهن جڪرو ليلا جي ڪٽنب
 مان مڱيل نه هجي ها، جو اتفاق جو نتيجو هو، ته
 ليلا ڪيئن ڇنيسر کي ملي ها؟ عام آکاڻيءَ واري ليلا
 ڇڏهن پيڪين وڃي ٿي، تڏهن کيس اها چاڻ ڏانهي
 نه جڪري جي معرفت ڇنيسر هٿ ڪنديس ۽ هوءُ نه دل
 پاي وڃي ويهي رهي. اهو پيپرواهيءَ جو اظهار آهي،
 جو شاھ جي ليلا ۾ نظر نه ايندو. هار تي هرڪجي ليلا
 اڻ کي اڳڀر ٿي سرتين ۾ مھڙي هاب ڪرايو هو. شاعر
 چري ٿو:

اچڻو اچڻو، اڳلي، چمي ليلا کي لوڪ،
 اندر اوڀالن سين، ساڙي ڪيائڻس سوڪ،
 بالاپڻ جو ٻوڪ، وٺو ويڇاريءَ وسري.

۽ وري جي لاغرض ٿي پيڪي هلي وڃي ها، ته ڪنهن
 جي به رڳو ڏانهس ڇڪي نه ڏئي ها. هن لاءِ اهر ضروري

هو نه چنيسر جي چانئٽ نه ڇڏي. شاھ جي ليلا مٽي تي موھجي، چنيسر برابر وڪڙن، مگر ساڳي وقت چنيسر سندس دل جو راجا ٿي رهيو. هن بنا هڪ ٻلڪ گھاٽڻ به سندس لاءِ محال هئي. پهرين هن سمجهيو ٿي ته ”هار ڪٽنديس هوڏو به، نيجهه ٿيندم نت“ ۽ پر پوءِ جنهن وقت ڏٺائين ته هار کي هٿ لائڻ معنيٰ چنيسر جي جدائي ۽ هر چال به تنهن وقت کيس چيائين:

مٿيون وجهان مڃ به، هاڻي هٿان هار.

شاھ جي ليلا لاءِ يا هر چنيسر يا موسف. پوءِ پيڪين جو وڃي؟ عام آکاڻي ۽ وارا ڪي واقعا ڪڍي، شاھ پنهنجي ليلا کي اوچر درجو عطا ڪيو آهي. شاھ هنکي پنهنجن خيالن جو عڪس بڻائڻ ٿي چاهيو. شاھ جي ليلا ۾ عٽلي عنصر آهي. شاھ سمجهو نه ههڙي خطا کان پوءِ ليلا جو وري چنيسر اڳيان ناز ڪرڻ بي عٽلي ٿيندي. هتي هو پڇتاءُ جو احتياج. شاھ جي ليلا ۾ صبر آهي، سهڻ شڪتي آهي ۽ چنيسر جي چڱائي ۽ ايمان ۽ اميد اٿس. اهو آسرو ٿي آهي جنهن جي آڌار تي هو ۽ چنيسر جي اڱڻ مان ٻاهر نه ٿي وڃي ۽ کيس چوي ٿي:

جي مون موڙهي ست، نه ٿون پاڻ سڃاڻج سهرين!

مگر اهي ڳڻ عام آکاڻي ۽ واري ۽ ليلا ۾ نظر نه ايندا. شاھ جي آکاڻين جون رٿائون من گهڙت ڪين آهن ۽

سڀ ٻڌائين ڪهاڻين تي ٻڌل آهن ۽ ليڪن اڌاري ورتل لوهه کي پنهنجيءَ شخصيت جو پارس لڳائي سون ڪيو اٿس. جڳهه جي سونهن ۽ زينت لاءِ جس جو حقدار رازو ئي ٿئي ٿو ۽ نه اهو جنهن سرون پهچايون يا ڪارو ٺاهيو.

جئن ليلا چنيسر جي پڇاڙي هرڪ هلاس واري آهي ۽ سورمو ۽ سورمي مان ٿا، تن ”سر مومل راڻو“ پڻ آهي. راڻي جو اوچتو مومل ۽ مومل جو چڪيا تي چڙهڻ وارا واقعا شاه رٿا مان ڪڍي ڇڏيا آهن. مومل ڪي پڻ، ليلا جيان، پڇاڙيءَ جي بيتن ۾ شاه دلاسو ٿو ڏئي ته آجيان لاءِ نياڙي ڪر، راڻو ٿر اچيئي. جهڙيءَ طرح ليلا پڇتاءَ ڪري هارايل ٻاڙي کڻي، نهڙيءَ طرح مومل پڻ، راڻي کي آڙي نياڙي ڪري، سندس وڃايل پيار کڻيو، ۽ ٻنهي ڪهاڻين ۾ ائين ڪرڻ سان ئي شاه پنهنجي مراد حاصل ڪري سگهيو آهي. جيڪڏهن شاه جي مومل نا اميد ٿي پاڻ کي چڪيا تي جلائي ها، ته اهو مطلب نڪري ها ته ڏٺي تعاليٰ وٽ سڄي پڇتاءَ جو قدر ڪونهي. شاه کي ڏيکارڻو هوندو جيتوڻيڪ خدا ريساڻو آهي، ته به ”سڄڻ ٻاجهندڙ گهڻون“. پڇتاءَ اها سوني چاڀي آهي جا سڄ ڪندڙ جي مخالفت جو دروازو کولي ٿي. شاه صاحب ٻڌرو ڪري ڏيکاريو آهي ته سڄي لوهه ڏٺيءَ کي آدميءَ ۽ سندس گناهن جي وچ ۾ آڻي ٿي.

عام آکاڻين جيان شاعر ڪٿي به ليلا ۽ مومل جي
موت جو ذڪر نه ٿو ڪري. ”سر سهڻي“ غمگين
پڇاڙي واري آکاڻي آهي ۽ شاھ، کليل لفظن ۾ ٻڌائي
ٿو ته سهڻي درياه ۾ ٻڏي مئي:

کانڌي ڪنگ ٿڻاس، وهڻ جنازو سرهڻي،
بگا جي بيتن جا، ڪلا ٽن ڏناس،
اکين ملڪ ڏناس، ٿو من ڪايو مهار ڏي.
سسئيءَ جي موت جو سڌيءَ طرح نه ٿو ٻڌائي، مگر
چوي ٿو:

منڪر ۽ نڪير ڪي، جڏهن ٿو ٺاڻين
اڳيان اُٿي ان ڪي، پنهر پڇڻائين.

انهيءَ جو مطلب ته سسئيءَ جو موت پنهنجون ڪي ملڻ
کان اڳ ٿيو، جو ملائڪن کان گم ٿيل پنهل جو ويڙهي پڇي.
سورٺ جي باري ۾ پڻ شاعر چوي ٿو ته:

سورٺ مئي، سڪ ٿيو، خيما هنيا ڪنگهار.

مگر ”سر ليلا چنيسر“ ۽ ”سر مومل راڻو“ جاڻي ٻڌهي
سڪ انت بڻايا اٿس. اهو قدر جو شاھ صاحب کنيو
آهي سو، منهنجي خيال ۾، ليلا ۽ مومل جي سيرٺن
کي مڪمل ڪرڻ ۽ ادبي اصول جي پيروي ڪرڻ لاءِ.
سورمي ۽ سورميءَ جو موت اهڙو نه مڪي. واقعو آهي

جو مصنف ان کي نظر انداز ڪري نه ٿو سگهي. ائين برابر آهي ته شاه صاحب سڄي آکاڻي نه ٿو ڏئي، پر انهيءَ جو مطلب اهو نه آهي ته جيڪي وڻيو اٿس سو ڇڏي ڏنو اٿس. هن کي ادبي مقصد کي نظر ۾ رکن ٿي پيو. مان ان رايي جو آهيان ته شاه اهڙو قدم ان ڪري کنيو جئن ادبي غراه تمثيلي مرادون حاصل ٿي سگهن.

ليلا جهڙيءَ ڇاڙهي ۽ هاڪي سپاءَ واريءَ عورت ۾ پڇتاءَ جي ذريعي شاه صاحب ڪيترو نه ڦيرو آندو آهي! هنجي سيرت نگاري ڪهاڻيءَ جي منڍ کان پڇاڙي تائين ساڳي نه آهي، آخر ۾ ليلا جي سيرت ۾ ڇا تبديل اچي ٿي، سا هن کي ڳوري ۽ گنپير ٻڌائي ٿي، ڇا ڪهاڻيءَ جي رٿا ۾ ڪنهن وقت هڪ ڦاڙهي طبيعت واري عورت هئي، تنهنجي مک مان شاه ڪهڙا نه قيمتي ٻول چوارا ٿي ٿو:

الا! ڏاهي ۾ ٿان، ڏاهيون ڏک ڏسن،

مون سين مون پريان، پورائي ۾ پال ڪئا.

پهرين جڏهن ليلا کي معلوم ٿئي ٿو ته چنيسر ڪونروءَ کي پنهنجي پٽ راڻي ڪير آهي ۽ کيس من جي مندر مان نيڪالي ڏني اٿس، تڏهن سمورو ڏوهه چنيسر تي مڙهي ٿي، پنهنجيءَ خطا کي نظر انداز ڪري، ڪانڌ جي سچائيءَ ۾ شڪ ٿي آئي:

چنيسر جي چٽ ۾، ڪين جو اڳ هئو،

تهان ٻوڙ ٿيو، مڱي ٿي ٿي مامرو.

مگر پڇاڙي ۾ اها ساڳي ليلا آهي جا سمجه ۾ اچي
 پروڙي ٿي تڏوراين مان نه ورندي هڪ ۽ وڏائي
 ٻڌي، هر ڪليءَ دل سان پشيمانيءَ جو اظهار
 ڪري ٿي:

ڊولا! ڊيل ۾ مون، ڪانڌا ڪمپي آهيان،

سڪ لهجي سپرين! پيري وڌيس ڀون،

مون ور ٺهين ٺون، تو، ورا! وهون ڪيتريون.

ساڳي نوع ۾ مومل پڻ راڻي کي منٿ ٿي ڪري:

ميان مينڌرا! موت! بخش ڪر ٻچائينون،

تون گهڻن جو گهوت، مون وو تونهن هيڪڙو.

مومل ۽ ليلا جيان سهڻي ۽ سسئيءَ پڻ محبوبن کي
 سڏيو، ليڪن مومل ۽ ليلا مڪان ۾ ويهي پڪاريو، نه
 سسئيءَ، گهر ڇڏي، جهر جهنگ رلي، پنهنجيءَ کي ۽
 سهڻيءَ لهرن جي لوڏن ۾ لڏندي ميهار کي ڪوٺيو.
 ليلا پيڪي ڪاله ويئي ۽ چنيسر جي محل ۾ رهي،
 کيس آڙي نيزاري ڪيائين ۽ مومل جي دانهن جو
 بيان جيڪو شاهه ڪري ٿو، تنهن مان پڌرو آهي ته
 هن ڪاڪ اندر رهي، راڻي جي راهه ناهاري. مومل
 چوي ٿي:

۱- ڏيا ٿيل ڦايل جا، ٻار ۾ تائين ٻانگه.

۲- وٽ سوريندي ٺلهاءِ وٺو ٿيل ٻري،

موت مسافر سڀڻن! چانهگي ٿي ڇڙهي،

راڻي لاءِ رڙي، ويئي وهامي راڙي

ٿيل ۽ ڦايل جا ڏيا جاءِ جي اندر ٻاڙيا هوندا ٿين، رستن
ٿي کڻي ڪونه نڪتي هوندي. بڻي هنڌ وري مومل
ڇوي ٿي:

رٿان ٿي راڻا! هنڌ ٺهائو حجرا،

بيجي ڪه ڪئن ٿي، ٿما پلنگه پراڻا

ڌريائي ڌوڙا ٿما، ور ۽ وهائڻا،

جا يون، گل، جباب، ورڻ نور ۽ ڪوماڻا.

جنهن ڪمري ۾ هوءَ راڻي سان رهي، جنهن پلنگه
ٿي مينڌري سان لپي، جنهن وهائي ٿي ساڻس گڏ
ڪنڌ رکيائين، جن ڪاڪ جي باغيچن ۾ سويدي سان
سير ڪيائين، تن ۾ جا تبديل آئي آهي، نڊجو مومل
ذڪر ڪري، ظاهر ٿي ڪري، نه هن راڻي لاءِ
ڪاڪ ۾ رهي رنو. جيتوڻيڪ ائين آهي ته مومل راڻي
جي بنيان سندس وطن ڪين ويئي، نه به هنجي
جدائيءَ ۾ چين ڪين آيس. محل ۾ رهي، پر محل
هن لاءِ مٿام مٿل هو. دل جي آرزو ظاهر ڪندي
ٻڌائي ٿي:

۱۔ ڪاڪ ڪڙهي، ويڄ ڄنگا، جلي مهجي جان ۽

۲۔ راڻي رازا راج ۾، مدرن نه گهرجي مال ۽

۳۔ پس تر شڪون، لڪيا، سڀئي وهائڻا،

پسگو هندن، ٻڌي هيرن، جي حبيب هائڻا،

هڪ ڏنگا ڏاڏاڻا، ٻڌو مونڱو نان نه مينڌرو.

مومل جي انهن لفظن مان ظاهر آهي ته راڻي جو اڪي
 اڪي مومل وت اچڻ ۽ مومل جو راڻي جي وڇوڙي ۾
 بيشرار ٿيڻ مومل جي عزيزن کي پسند ڪين هون. ”هڪ
 ڏنگا ڏاڏاڻا“ مان پڌرو آهي ته مومل کي مائٽن جي
 مرغي ۽ خلاف راڻي سان نينهن جو نالو ناهڻو پيو.
 هن واقعي کي حفيظ شاعر اڻڻو نه وٺي ۽ پيش ڪيو
 آهي. هن جيڪا مومل راڻي جي آڪاڻي نظر ۾ ڏني
 آهي، تنهن ۾ ڏيکاريل آهي ته مومل جي مائٽن کي
 سندن ڌيءَ جو راڻي سان رستو نه وٺيو، سو انهن
 سومل کي چيو ته اهڙي ڪا ڪيڏ پڪيڙ جو مومل ۽ راڻي
 جو نالو ٿئي:

”سومل مومل ڌي مڪي ڪري مصلحت ماڻ

نه پڇ له وڃي پڻ جي حقيقت حالاڻ

ڪنهن اهڃاڻي آڻ، راڻي کي رد ڪري.“

سومل ڇا ڪيو جو راڻي جي اچڻ وقت مڙساڻو لباس
 بهري، مومل کي پاڪر پائي سمهي پيئي:

سا مومل هلي سمنري گڏجي گما ناءُ،
 منجهه مومل کي نه ٻيو سندو سهر سماءُ،
 سا ستي سيجهه مٿاءُ اچي پاڪر پائي پيٺ سان.

ڪاڪ جي باهران مومل وري هڪ ميهار کي بيهاري
 ڇڏيو نه جڏهن راڻو مومل کي ملڻ لاءِ اچي، تڏهن
 هن کي ڪا جڙو ڳالهه ٻڌائي، جنهن هو مومل کان
 منهن ڦيرائي. راڻي کي اهـو ميهار مليو ۽ چيائينس
 ”اي راڻا! تون انهيءَ مومل وٽ ٿو وڃين جنهنجي
 سيتل سان يارائي آهي؟“ ”مومل راجا نند جي،
 سيتل جنهنجو يار.“ انهيءَ طعني راڻي کي ڪاوڙائي
 ڇڏيو ۽ جنهن محل ۾ اچي ڏٺائين ته مومل ڪنهن
 ڌارئي شخص سان ٻڪ پائي سمهي پيئي هئي، تنهن
 ٻڌل ڳالهه جي پڪ ٿيس، ۽ مومل کي اڌ سارڻ بنا
 واپس ويو. حفيظ ٻڌائي ٿو ته جڏهن مومل کي راڻي
 جي رسل جي سڏ پيئي، ۽ کيس ليلائڻ لڳي:

”تڏهن مير به مومل ڏي مڪر ڇڏو چوائي،
 نه آيس ٿو انجام ٿي آءُ ٻي اٺائي،
 ستي پيئي هئين ۽ سيتل سان پيچ وڌا پائي.“

مومل راڻي کي ورائي ۽ ۾ ڇڏو:

”ستي هيس مومل سان وير پتي ويسو،
 سڙي ۽ ڪو سهر ڪيو ولهي ۽ ڪو وٽر،

جاڳيس نه جاڙ ڪري طرح انهيءَ نيت،

وهڻ مون واجب هوئون اچين ها جيترو.

مومل جي انهن سٺن مان ثابت آهي ته سومل کيس سمهيل ڏسي، بنا هن کي چٽاڻڻ جي، وڃي ساڻس سمهي مگر شاھ جي آکاڻيءَ ۾ مومل جي سهرڪ ٻيءَ طرح پيش ٿيل آهي. شاھ جي مومل، سومل کي چيو هو ته مردانا ڪپڙا پائي اچي مون سان سمه، جئن ته راڻي ان دفعي اچڻ ۾ وڏو ڪمي هئي ۽ ڇاڪاڻ ته مومل چڙو راڻو ٺهرائي دل پوري ڪئي، راڻو مٿس غصي ٿيو ۽ شاھ ثابت ڪري ڏيکاريو ته مومل پنهنجي ڏوه ڪري ئي سنو. مگر حفيظ جي مومل ڪا خطا ڪانه ڪئي هئي چوسنائين. هنکي ته چڙو راڻي جو خيال به دل ۾ ڪونه آيو. سومل ماءُ جي زور ڀرڻ تي وڃي مومل کي بڪ وڃي سمهي. ٻيو ته عجب جي ڳالهه اها آهي ته حفيظ جي مومل کي اهڙي گهري نند اچي ويئي هئي جو سومل مردانا وستر اوڍي کيس پاڪر اچي پاتو، ته به سندس اک نه کلي. راڻي جي اچڻ جي انتظار ۾ ته نند اچڻ ئي ڪانه ڪهندي هيس؛ پر جي اڪه لڳي ويس ته اها ڪله ڪهندي هيس، جڏهن سومل کيس پاڪر اچي وڌو. بيچين آدميءَ کي بنا ڪٽڪي ڪيئن آرام ايندو! شاھ اهو ان ليک وواقعو ڪڍي ڏيکاريو ته مومل جي چوڻ تي ئي سومل ساڻس وڃي

سمهي هئي ۽ ائين ڪرڻ سان ئي شاهه ادبي انصاف
جي اصول جي پيروي ڪري سگهيو.

ليلا ۽ مومل جي وچ ۾ هڪ تفاوت هيءُ آهي ته
ليلا چنيسر جي پٽ رائي هئي ۽ دائما سندس صحبت
۾ رهندي هئي ۽ مگر راڻو مومل وٽ ڪڏهن ڪڏهن
وجهه وٺي ايندو هو، ڇاڪاڻ جو هو اڳ ۾ ئي پرتيل
هو. نه صرف ايترو، مگر ليلا کي جڏهن چنيسر دليون
لاهي ڇڏيو، تڏهن چنيسر وٽ رهي کيس منٿون
ميڙون ڪيائين ۽ ليڪن مومل جو راڻو نه رهي وڃي
پنهنجي ماڳ ويٺو. شاهه صاحب ڄاڻي ٻجهي مومل کي
راڻي جي پٺيان نه موڪليو. هو هڪ اعليٰ درجي وارو
شاعر هو، ۽ مڙني سورمين کان محبوبن جي جدائيءَ
۾ ورلاپ ڪرائڻا هئس ۽ هن ڏٺو ته جي مومل به،
سسئيءَ جيان، محبوب جي وطن ويندي، نه رستي ۾
اهيئي جبل جهنگ ۽ مرون ڏسندي جي سسئيءَ ڏٺا
هئا. جنهن ڪري ساڳي نموني جي مضمون کي جدا
نوع ۾ پيش ڪرڻ لاءِ مومل کي ڪاڪ ۾ وهاري کانئس
قرب جون ڪوڪون ڪرايائين. مومل جي پاڻ نٿي وڃي
نه راڻي کي چواڻي موڪلي ٿي:

ميڙ مڊهان ٿي، مينڌرا! تو در ليلاهي.

۽ سرئين کي عرض ٿي ڪري:

ڏورو ڇٽو، ڏيه لائي، ڪا سويل کي سمجهائي،

ڇٺا، منڊا، ماڙيون، اوڏاهين اڏائي،
 ڪا سوڍل ڪي سمجھائي.
 پڙهندڙ چونڌو ته سر مومل راڻي جي ستين داستان ۾
 مومل چوي ٿي:

لونيس لڊاڻي، پسر جو پرين ري،
 جيڏيون! جيهائي ڪئي، رات رسي راڻي،
 هليو هاڻي، ويرا! ڪاڪ وه ٿي.

مومل ڪي، راڻي جي پرڻ، ڪاڪ مان ڪوبه مڙو
 ڪونه ٿي آيو، سو ڪڪ ٿي چوي ٿي ته هيئن ضرور
 لڊاڻي ڏانهن هلڻو پوندو، مگر سندس وڃڻ جو شاعر
 ڪوبه احوال نٿو ڏئي. مومل جو لڊاڻي طرف وڃڻ
 آکاڻيءَ جي واٽ ۾ هڪ اهم واقعو آهي ۽ شاعر انجو
 ضرور بيان ڪري ها. دڪانڪ واقعن جو شعر ۾ بيان
 ڪرڻ جو نه شاھ شوقين هو، سو ههڙو واقعو ڪيئن
 نظر انداز ڪندو!

مومل ۽ ليلا جون سيرتون ڇاچميون ته مومل ٿيندو
 ته مومل، ليلا جيان، راڻي ۾ ڪوبه گمان نه ٿي آئي ۽
 هڪدم پنهنجي خطا محسوس ڪري ٿي. ليلا جيان مومل
 ڪي به سرتيون شرمسار ڪن ٿيون. مومل چوي ٿي:
 سنم ساهيڙين جا، طعنا ٽوهين لاءِ.

راڻو جو مومل ڪي سونل سان، مرداني ويس ۾، سهيل
 ڏسي، کيس اٿارڻ بنا، سندس پاسي ۾ پنهنجو لڪڻ

نشاني طور وڪي، واپس هائير ويو، تنهن مومل جي اندر ۾ ڪڏهن به راڻي جي سڃاڻي ۾ شڪ نه پيدا ڪيو. مومل کي اها سڌ نه ضرور هوندي ته راڻو پريٽيل هو، پر ڪڏهن به اهو خيال ڪونه آيس ته مٿان سندس زال منع ڪئي هجيس ۽ هيءُ وجهه وٺي رسي ويو آهي. هوءَ پاڻ مان ئي ٿي ڏوه ڪڍي:

ڪين ساڱا هيم، سهڻين! جاڙون ڪير جال.

سوڍا! منڪي ڪال، موٽي مه ۾ آئون.

مومل نه راڻي جي شڪرگذار آهي جنهن ساڻس پريم ڪري کيس نوازيو. آکاڻيءَ جي رٿا ۾ آهي ته هڪ جوڳيءَ جي وائڻ مومل جي حسن جي هاڪ سڻي راڻي جي دل ٿي ته مومل کي ملان ۽ سائين کي چيائين هلو، هلو ڪاڪ ٽڙين، جتي نيه اچل.

راڻي ئي مومل جي سونهن جو جيڪم اٿر ٿيو، تنهن شاهه چوي ٿو

لدو ٿي اڏي ٿي، وٽن منجهه وصال،

اڄ اُرڻو اکين، ڪاڪ پيڻاڻون ڪال،

ويڻي ويڃارن وسري، صباح جي سنڀال،

جانب جي جمال، رڱي، بس! ريتو ڪٿا.

مومل کي اها چاڻ هئي ته راڻو سندس لاءِ ڪيترو نه منتظر هو جو پنهنجي زال جي پرواهه نه ڪري به سندس نينهن جي محتاجي ڪڍڻ لڳو. نه به جڏهن راڻي سان

منهان منهن ٿي، تڏهن پاڻ به دل جهلي نه سگهي
۽ چيائين

گجر گهڙا گهائيا، پاڻ لڳس گهاء.

۽ جنهن وقت راڻو رسي هليو ويس، تنهن وقت هنڪي
ڏوهه ڏيڻ بدران کيس ساراهڻ لڳي

ڀولي ڀڳي آهيان، هيس اگهاڙي اڳ،

جوڙي وڇا جڳ، ڪڪر ڪيائڻ ڪاڪ جو.

مومل ائين ٿي سمجهي نه راڻو جيڪڏهن غصي وڃان
کيس قتل ڪري وڃي ها، نه به هن کي واجب هو. پر
هن پاڻ روڪي، صبر کان ڪم ورتو. راڻي مومل کي
ڪهل سان ڪيو:

سوڍا صبر نهجي، ماڙهو کي مومل،

ڪهر منجهان ڪل، پييم، پرين! نهجي.

اهي اکر راجا زند جي نياڻيءَ جا آهن. سسئي پڻ
پنهون ۽ لاءِ ائين چوي ٿي

سڌر سين سڱ ڪري، پر ڪنڊين پيياس،

ڪير برهمڻ؟ ڪن جي؟ ڪير ڄاڻي ڪيڻاس؟

هند نه سڌر سياس، هن پرين کيس ٻڌوي.

جڏهن سسئيءَ کي سسئي پنهنون ۽ جي پيار ڪيو، تڏهن

مينڌري جي محبت ٿي مومل کي مومل بڻايو. مومل به

نسل جو فخر هو، حسن جو ناز هو:

مومل کي مجاز جاء اکن ۾ اندر

هن نه فقط پيسي ميڙڻ لاءِ ڪاڪو وارو طلسمي ٽڪسات
اڏيو. هن سمجهيو ئي نه ڪو به آدمي وٽس به ڇڏي ڪين
سگهندو. ناز جهڙيون حرفتي ٻانهيون هندي منجهائي
ڇڏينديون. انهيءَ مان خبر پوي ٿي ته ڪڍاري مومل
هڪ هاڪي طبيعت واري ڇوڪري هئي، جنهن ۾
سڄي عشق کان وڌيڪ ظاهري ناز نڪرو هو. هو پنهنجي
ماڻي ۽ نيمهن جي نيشن سان آسائين جو اندر ڇلائيندي
هئي. اها ساڳي مومل ڏسو ته ڪيئن ڦري ويئي. مومل
۽ ليلا ۾ اهو تفاوت آهي جو شاهه صاحب مومل جي
ڪڍارپ جي حياتيءَ جو بيان ڀڻ ڪري ٿو. ڪڍاري
هوندي ڇوڪريءَ ۾ جيڪو ناه نره جو شوق ٿئي ٿو
سو پرڻي بعد گهٽجي ٿو. سهڻيءَ نه اصل سينگار نه
ڇڏيو. ميهار وٽ هر ڪنهن رات سينگار ڪري ويندي
هئي، مگر چونڊ لفظن ۾ شاهه مومل جي سونهن ۽ مجاز
جو جيڪو ذڪر ڪيو آهي، سو به ڪنهن به سورميءَ
جو نه ڪيو اٿس. مومل ئي آهي جا ڪڍاري آهي.
بيون سڀ ڀڙليل يا مڱيل آهن.

مومل جي سيرت سان شاهه ليلا جي سيرت کان وڌيڪ
محنت ڪئي ٿي ڏسجي. سهڻي ميهار جي سونهن جو بيان
ڪري ٿي ته سسئي پنهنونءَ جي حسن جو. مگر سندن حسن
جو ذڪر شاعر ڪٿي به نه ٿو ڪري. مومل ئي آهي جنهن

جي جسماني جلوي جو شاھ احوال ڏيٿو. مومل جي اکين ۾ اهو جادو سمايل هو. اها ڪشش وجود هئي، جو ”جي وٺا، سي وٺا“ مومل جي اکين جا تارا چٽ نه ٻنڀڻن جي ڪمان جا به ٿير هئا، جن سان هن ڪئين هاڪارا حاڪم، چوڏا جوان، ۽ اعليٰ درجي وارا عاقل گهاٽي ڇڏيا. خاص ڪري ”هٽي ٽن کي ٿير، مٿيون جن مٿن ۾“. ڇو جو هن کي ملڪيت ميڙي پي ۽ کي پهچائي هئي. انهيءَ جي معنيٰ نه مومل جو ڪلاسي ريشمي وستر اوڍي، ڇوٽي ۾ سرها ليل ۽ چنبيلي گل وجهي، مٿي ڪهڙي ۾ ويهي، پنهنجن عاشقن ڏانهن نينهن پريانيٽ ڪئي ٺهاري بندي هئي، سو صرف مطلب سان نه نه ڪو هنن سان نڪاح ڪرڻو هوس، ليڪن سندن ملڪيت ڦري، کين فقير بڻائڻو هوس. هوءَ سخت دل سهڻي ليکبي جنهنجي دل ۾ رحم جو قطرو به ڪونه هو. ٻين جيان راڻو به ساڻس ملڻ لاءِ سنڀريو. مگر مومل راڻي کي صرف سندس چالاڪيءَ ڪري نه قبوليو. جيڪڏهن مومل ائين ڪري ها ته چئي سگهجي ها ته مومل راڻو ان ڪري نه قبوليو جو ساڻس دل ٿيس، پر چاڪا ته چالاڪي ڪري هن ڪاڪ مان سلامتيءَ سان لنگهي، سڀني آزمائش مان فتحياب ٿي، سڄيءَ مومل کي ڳولي ڪڍيو. مگر شاھ پارڪ نگاه وارو شاعر هو. هن ڏٺو ته ائين ڪرڻ مومل جي سيرت کي جهڪو ڪرڻو ٿيندو سو ڪهڙي

ڪيڏ ڪيائين؟ مومل راڻي جي سياڻپ تي موهت ڪانه ٿي، پر هن جي حسن تي. جڏهن سهڻي ۽ سسئي محبوبان جي ساراهه ڪن ٿيون، تڏهن شاھ، راڻي جي خوبصورت چهر تي جو ذڪر ڪيترن ئي بيتن ۾ ڪري ٿو:

۱- روءِ راڻي جي ناه ڪو، سوڍا بيا به سڃاڻ.
انهيءَ ست مان ظاهر آهي ته راڻو سياڻپ ۽ عئل ڪري
اهڙو ڪشش ڪندڙ نه هو جهڙو حسن ڪري. هن مومل
ڪيئن هت ڪڍي؟

نسور ٻائي نيهه جي، ڪسيائين ڪمان.

مومل ٻاڳ ٻاڳ چوي ٿي

سوڍا! توڙ ساھ، نات راڻا گهڻا راج ۾.

مومل کي صرف راڻي جي سهڻي صورت ياد هئي ۽
هوءَ ڪا راڻي جي وزيريءَ تي موهت ڪانه ٿي ۽ ٻاڳ
۽ راجا جي ڌيءَ هئي ۽ راڻي جي سياڻپ هن تي
ڪو اثر ڪونه ڪيو.

هتي اهو ياد رکڻ گهرجي ته راڻي لاءِ چونڊ ۾ ايندو
آهي ته هو ڪاٺو هو، مگر شاھ کيس هڪ خوبصورت
جوان بڻايو، جنهن مومل جهڙي نازنين جي دل کي
ڇوڪڻو قابو ڪيو. راڻي ڪاٺي لاءِ شاھ چوي ٿو

روءِ راڻي جي ناه ڪو، سوڍو سڀن سونه.

مومل راڻي جو قصو ڄاڻي (عرف حفيظ) ڄڻ جوڙيل
آهي ان ۾ شاعر هن واقعي ڏانهن اشارو ڪري ۽ پر
شاھ ۽ حفيظ جي وچ ۾ ڪيڏو نه تفاوت آهي! حفيظ

ڏيکاري ٿو ته جڏهن مومل راڻي جي ملڪ ۾ راڻي
کي ريجهاڻو ويهي، تڏهن اتي سندن وچ ۾ سوال جواب
ٿيا ۽ راڻو آخر ٻار نه آيو. پوءِ مومل راڻي کي چيو
”سوڍل سائين سهڻا، ٿو سڏائين سياڻو،
پر آهين اباڻن کان، آءُ ڀانيان، اباڻو،
ڪيئن ٿئين ڪاڻو، سا سل سڃي ڪر سپرين.
راڻي مومل کي وراڻي ڏني

”مومل مونکون ئي پڇين، ته آهي حئيٽ هيئن:-
رهندو هو شڪار ڪون روح نه رات ڏينهن،
پيس پراڻي پٽ ئي پنيءَ پاونگه شينهن،
لڳو لاڻو اڪ ۾، ٻيا وٽر آنا مينهن،

هاڻي جيڪا رتي نينهن، سا اٿئي ڪاڻيءَ اڪ ۾.“
خيال ۾ ئي نٿو اچي ته مومل جو راڻي کي پرڇاڻو ويئي
هئي تنهن ڪيئن کانئس ههڙا سوال ڪيا. حئيٽ جي مومل
سان ساهه جي مومل جي پيٽ ڪريو. شاهه جي مومل عرش
تي آهي ته حئيٽ جي فرش تي؛ پوئين مومل آهي روايتي
مومل ۽ پر پهرين مومل ۾ شاهه جي شخصيت جي بـ
اچي ٿي. اها مومل ڪهڙي جنهن راڻي سان نٿوليءَ
جي نموني ڳالهايو. مومل جيڪڏهن راڻي جي محبت
۾ سچو سچو ماندي هئي ته ڪيئن کيس چيائين ”آهين
اباڻن کان آءُ ڀانيان اباڻو“. عاشق ڪيئن معشوق کان
پڇندو ته تون ٿئين ڪاڻو ڪهڙيءَ ريت؟ عاشق کي
نه معشوق جا عيب نظر ٿي نه ايندا آهن. اهي اوڻايون
شاهه جي مومل ۾ نظر اينديون.

نوري

”هيري هت وڌائين، ويهي سائين وچر“
”سر ڪاموڏ“ ۾ شاه صاحب هڪ نامعلوم مهاڻي ۽
کي سورمي بڻائي کيس دائمي زنده ڪيو. نوري شاه
جي سورمين جو نور آهي. نوري ۽ دواران شاه پڙهندڙن
اڳيان نياز جي تصوير پيش ڪئي. نوري هئي مهاڻي،
هڪ مسڪين ڳوٺاڻي ۽ مگر شاعر کي پراڻن ڪپڙن ۾
پڪيل جسم اندر هڪ سٺي بها دل نظر آئي ۽ انهيءَ دل
جي ٽپوڙي املهه روحاني خزاني سان ڀرپور ڏنائين.
سيرت نگاريءَ جو هڪ طريقو جو افسانه نريس ڪم
آڻي ٿو سو آهي مختلف طبيعتن جا اداڪار اهڙيءَ طرح
پيش ڪرڻ، جو هڪڙن جا عيب ٻين جي اوچ اعمالن
جي مقابلي ۾ اهڙو نه ظاهر ٿي بيهن جو پڙهندڙ سندن
جدا جدا سيرتن جو اندازو لڳائي سگهي. نوريءَ جو
سپاءُ ليلا ۽ مومل جي سڃاڻپ جي ابتڙ آهي ۽ جڏهن
ٽنهي سورمين جي سيرتن جي ڀيٽ ڪجي ٿي، تڏهن
معلوم ٿئي ٿو ته جيڪي ليلا ۽ مومل ۾ نه هو، سو
نوريءَ ۾ موجود هو. مومل ۽ ليلا جيان نوري به نصيب واري
هئي جو محبوب جي ميلاپ جو مزو ماڻيائين. ليلا
چنيسر جي پٽ راڻي هئي، ته نوري ڄام تماچيءَ جي.

ليڪن نوري، ليلا جيان، آئند جي آغوش ۾ رهي ٿوئند
 ۾ نه ڀري. ”مهاڻي ۽ جي من ۾، نه گيرب، نه گساڻ.“
 هڪ مهاڻي ۽ کي تماچي ۽ جهڙو حاڪم پنهنجي ۽ دل
 ۾ جاء ڏئي، سو هن لاءِ بيشڪ فخر جو باعث هو. اهو
 قدر تي نيم آهي ته جڏهن آدمي ۽ لاءِ ڪو اعليٰ خوش
 قسمتي ۽ جو موقعو بڻي ٿو، جو کيس ڪڏهن خواب
 خيال ۾ نه آيو هجي، تڏهن هو ضرور ٿوئند ۾ ڀرجو
 وڃي. نوري ۽ جي دل ۾ نه اهو ويچار آيو هوندو ته
 سندس محبت جا نير سهي گهراڻي جي حاڪم کي
 اهڙا نه گهائيندڙ لڳا، جو هن سندس نپڇ ڏاڪ جي
 ڪا پرواهه نه ڪري، ساڻس شادي ڪئي. هرڪا نازنين
 جيڪر ان حالت ۾ پنهنجي ۽ سونهن تي باور ڪري،
 مگر نوري ۽ ۾ اهو فخر نظر نه ٿو اچي. نوري ۽ جي
 نيازمندي عجيب آهي:

نوري ۽ جي نياز جو، عجب اجهل هوءَ،

سمون سر سمن ۾، مي مورچو سو،

اچو آئين پوءِ، حجت ڀڳي راتين

جنهن هٿ گهڙن کي هاڻي رسائي، تنهن کان پاسو ڪري
 نوري ۽ حليمائي ۽ جو هار گلي ۾ پائو. هن کي معلوم هو
 ته هٿ ئي آهي جنهن فرشتن کي سرور عزازيل کي
 بهشت مان نڪالي ڏياري ۽ حليمائي آهي جا آدمين

کي فرشتن واري اوح ئي آئي ٿي. مومل ۽ ليلا سهاڳه جي سيج تان ڏکو ڪاڏو ۽ وڇوڙي ۾ ورواپ ڪرڻا پين ۽ پر جو سهاڳه جو ڇت نوري ۽ ئي چار تماچي ۽ ڌريو، سو هن کي آخر تائين نيهه ٿيو. ليلا ۽ مومل جي غوش قسمتي، سندن بدقسمي ثابت ٿي، ليڪن نوري ۽ کي سندس نصيب ڪنهن جهوڙين مان ڪڍي محنت ۾ نيو ۽ هو ۽ پڇاڙي ۽ تائين اتي رهي. نوري ۽ کي تماچي ۽ جهڙي حاڪم جي راڻي ۽ بطح ۾ وڌائي نه ڪانه ٿي، پر هر وقت اهوئي انديشو رهندو هوس ته شل اهڙو ڪم نه ڪريان جنهنڪري ڪهاڙ ڪاوڙجي مونکي دل تان لاهي ڇڏي. هو چار کي ڇوي ٿي:

ئون سمون، آئون گندري، مون ۾ عيبن لڪ،

هن مهجي حال جي، توکي سڀ پرک،

ڪارڻ رب الڪ، متان ماڻڙ مٽين.

”سر ڪاموڏ“ شاه، جي سهني سرن ڪسان، سواءِ

سر گهائي جي، ننڍو آهي. آکاڻي ۽ پر ٻڌايل آهي ته

ڪيئن چار سان نڪاح بعد نوري پاڻ کي اهائي نيج

ذات مهاڻي سمجهندي هئي. شاه اهو پڻ ڏسي ٿو ته

هڪ دفعي جڏهن سڀ سمون هار سينگور شري

تماچي ۽ جي اچڻ لاء تيار ٿي وينسرن هيون، سندن

چار تماچي ۽ مڙني کي غيبل ۾ نه آئي، نوري ۽ کي

ڪري گلي سان لالو. نوري پٽ راڻي برابر هئي،
ليڪن هن ۾ راجائي ڊول ڪرڻ هوءَ. ٻيلا ”گند جندجي
گوڏن ۾، مٿن ئي موڙيون“، سي ڇا ڄاڻنديون سينگار
مان؟ هندي اهاڻي ڇاهنا هوندي هئي ته مالڪ ڪري
ته حياتيءَ جي پلڪ لڄ پٽ سان رهجي اچي. نوري
ڄام کي ائين ئي ٿي چوي

تو ٿماچي ’ٿڙ ڏٺي، آئون مهاڻي مي،
مون ڏهاڳ ۾ ڏي، آئون جا نالي سڀس تهجي.
نوريءَ پروڙيو هو ته جيڪي نياز ۾ آهي سو ناز ۾
ڪينهي. هن ڄاڻو ته

ڪاند ڪوڙي جو نه وٺي، سڏين پتين سنگار،
وهر لهي ونجهار، دليون پرکي داسڙو.

راجائي رنگ محل ۾ رهي به ”کڪي هاڻيون ڪاريون،
چڇي هاڻا چڇ“ ياد ڪرڻ، اوچن رنگين هندون ۾
لڏندي، پراڻن پکن ۽ ڪڇين ڪڪاڻن جهوپڙن وارن
ڏينهن سارڻ، نرم بسترن تي لٽندي، سخت ۽ ڪهرا
لڏا سنهارڻ، رڀي سان رانديون ڪندي ۽ لعلون
لٽندي، گذريل سفير حالت اکين اڳيان آڻڻ، روح رچندڙ
طعامن کائيندي، کڪين وارن ڪاڇن جون يادگيريون دل
۾ ڌرڻ، راڻي ٿي ڪري به مهاڻين واريون بانسي ڄاريون
۽ مڇين واريون ڪاريون خيال ۾ رکڻ، سڪي جيوڻ

ماڻيندي به دکن وارو سمونہ وسارڻ، سهاڳ جي سيجھ
 پريمندي به انگلن آرن کان پري رهڻ، بي عيب هوندي
 به پاڻ کي عيبدار مڃڻ ۽ هميشه شرم وچان ڪنڌ هيٺ
 ڪري هاڻ اعليٰ هستين جو لڇڻ آهي. نوريءَ جي
 سيرت مان شاھ ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته جيڪي
 انسان سڪن ۾ رهي به مرمائتا ٿين ٿا ۽ مقاهيم مرتبي
 تي هوندي به ڪنڌ هيٺ اٿن، سي لوڇو ۽ پڇ ڪونه
 پسڻ. ليلا ۽ مومل کان نوريءَ جي پدوي اوچي
 انگري آهي جو جا سمجھ هنن ۾ وڇوڙي بعد آئي،
 سا نوريءَ کي وصال واري سمي ۾ ئي هئي. نوري
 غريب هئي، هنجي دنيا هئي ڪنجهر ٿيندي، مڇين جي
 ڪاري ۽ جاري. ليڪن قدرت جي صحبت مان جو هن
 سبق پرايو، تنهن سیکاريس نه

”کانڌ ڪهين جو نه وڻي گيرب ۽ گاڏ،

جي اڙي ٿورڙ پاڻ، نه دوس دسائي داسڙو.

انهيءَ ڪري هوءَ خبردار رهي، اهو عقل نه هو مومل
 به نه ليلا به. نوريءَ شاعر جي صلاح مڃي نه

ڪت ڪنهندي آڻ، اڳيان نوريندڙ ٺڪا اٿئي،

اگهيئي نه پاڻ، نه نه مڻ به مونيو وڃن.

شاھ نوريءَ جي سهاڳ ذريعي ڏيکاريو ته جيڪو آدمي
 پاڻ کي نيچه ٿو سمجھي، سو ئي سڀ کان اوچو آهي.

”آهس ڪو جو جاڻي نيڇا، سوئي گنيئي سڀ تي اوڇا.“
نوري مهاڻي ۽ مان ڦري راڻي ٿي. شاهه ان درجي جو
ذڪر ڪندي ٻڌائي ٿو ته نوري

نه ويدي، نه وڪڻي، نه ڪڍي ۽ ڪاري،

اهڃي، سهڃي، ساهميون، ڌڙا نه ڌاري؛

مگر پاڻ کي هوءَ ڪڏهن رالي نه ٿي ڪوئي. جڏهن
هن پاڻ کي نيڇو ڪيو، تڏهن ته چار کيس اوچو بڻايو.
شاهه ٻڌائي ٿو ته جيتوڻيڪ تماچي ۽ ڪي نوري ۽ ٽي
دائمي چيغرو بڻايو، ته به هوءَ پاڻ کي هميشه ”گندري“
ڪري سڏي ٿي.

ليلا ۽ مومل جيان نوري به حسين هئي. مهاڻي
هئي، مگر ننهن ۾ مڻيا هيس. شاعر سندس سونهن جو
بيان ڪري ٿو ته

هٿين، پيرين، آر ڪڙين، مه نه مهاڻي،

جن سڳو وڃ سرنڌڙي، تن راڻن ۾ راڻي.

مگر سندن روز مره جي زندگي ۽ ۾ ڪيڏو نه تشاوت
هوا! ليلا لاءِ شاهه چوي ٿو

سونا ڪر ڪنن ۾، ڳچي ڳاڙها هار،

ٻانهو ٿا ٻاهن ۾، سنڌ سڻيا وار.

۽ مومل جي بدني. ٺاهه ٺوهه جو ذڪر ڪندي ٻڌائي
ٿو ته

جهڙا گل گلاب جا، تهڙا ستن ويس.

مگر نوريءَ جي حالت شاهه هيٺين ستن ۾ ٻڌائي ٿو:

چار يون، ڪاريون، چچ، چوريون،

جن جي محبت مڇي ساڻ،

رهن، وهن سر باندين، سڀئي بددوءِ هاڻ.

تماچي موهيت ٿيو نوريءَ جي شڪل شبيهه ٿي ۽ کيس پنهنجي راڻي ڪرڻ جو ارادو ڪري، سندس مائٽن کان هن جو سڱ چڪيو، جو هنن خوشيءَ سان قبول ڪيو ۽ نوريءَ جي حسن کيس راڻي بڻايو، مگر حليمائيءَ مٿس پت راڻيءَ جو پت ڌريو. حسن ۽ حليمائي مختلف خاصيتون آهن جي شاهه نوريءَ ۾ ڀريون آهن. سونهن ۽ وصال ۾ هتي نه ليلا ۽ پڻ ۽ پر نوريءَ کي چاڙهيو سندس نعت، حسن واري آدميءَ کي حليمائي وڌيڪ حسين ڪري ٿي. نوريءَ جي ڪري ڄام تماچيءَ سندس ويجهن خواه ڏورانهن مائٽن سان به سهج ڪيا ۽ کين سوغاتون موڪليون. ائين ڪرڻ سان ڄام مهاڻن جو قدر نه ٿي ڪيو، ليڪن نوريءَ جو ڄام تماچيءَ جهڙو حاڪم، ڄام مسڪين مهاڻا! شاهه ڏيکاري ٿو ته پنهنجي سرلهره جو ننڍو پرڙو به پاڻيءَ ۾ ٻڏي ويندو، ليڪن ڪاٺ جي جهاز کي جو سوين ٻاري لوهي ٺڪر لڳل ٿين ٿا، سي جهاز کي نٿا ٻوڙين، پر ويتر ڪاٺ جي ڳنڍ سڀ ۾ پاڻ به بنا جوکي ٽرن ٿا. اهڙو اوچو ٻڌ شاهه عطا ڪيو نمر ٿا ڪي.

مارئي

مارئيءَ جي سيرت دواران شاهه حب الوطن جي
بي نظير تصوير پيش ڪئي آهي. غريب ڳوٺاڻن جي
اندروڻ جو ساڻيه لاءِ سنيھ ۽ سچائيءَ جو مادو آهي،
تنهنجو تخمينو شاعر مارئيءَ جي دل جو نقش چٽي
لڳايو آهي. مارئي ظاهر ڪري ڏيکاري ٿي ته سچائي
هروڀرو دولتمندن جو ورثو ڪونهي. وطن لاءِ حب ۽
پاڪدامني مسڪينن ۾ پٺ پينديون. مارئيءَ ۾ شاهه
عورتپٽي جو آدرش پيش ڪيو آهي. عصمت بنا عورت
عورت نه ليکبي. زال جو ست سندس بي بها ڳهڻو آهي،
جنهنجي سنڀال ڪرڻ سندس مکيه فرض آهي.

بين سرن جي اڀياس مان ڏسبو ته سورمين جي
سيرت نگاريءَ سان گڏ ڪٿي ڪٿي سورمن جو پٺ
ٿورو بيان شاهه ڏئي ٿو پر ”سرمائي“ ۾ نه صرف
مارئي پيئي وسي. ڪيت سڀني نه ڳاڻائي ۾ ئي ڪونهي.
مارئيءَ جي سيرت کي جو ڪن شاهه جي اڀياس
ڪندڙن لمبيلي رنگ ڏنو آهي تنهن سان مان شامل راءِ نه
آهيان. ڇاڪاڻ ته ڪن نظمي ڪهاڻين ۾ شاهه لمبيل
رکي آهي، تنهن ڪري ائين سمجهڻ نه ”سرمائي“
۾ نه ضرور ڪو اونهو راز رکيل هوندو، نيڪ نه آهي.
شاهه صاحب جو مها ڪوي هو نه اعليٰ درجي وارو

فيلسوف پڻ هو. سندس سموري شعر جر مدار هروڀرو
 ٺهيل ٿي نه آهي، جنهن ڪري ائين چئي سگهجي
 ته هن صرف اهي مضمون قلم بند ڪيا آهن، جن ۾
 ڪانه ڪا ٺهيل رکي سگهيو آهي. مارئيءَ جي ڪهاڻي
 اهڙي ته دل ڀڄائيندڙ آهي جو شاعر نه ٿيو، مگر رواجي
 آدميءَ جا امنگ پڻ، ان جي بيتن يا پڙهڻ سان، اڇڙن
 مارن شروع ڪن ٿا. شاهه کي شاعراڻي دل هئي، شاعراڻي
 ديد هئي، شاعرانه دماغ هو. هو سمجهي سگهيو ٿي ته
 ڪهڙو مضمون شعر ۾ قلم بند ٿيڻ جو لائق آهي.
 ”سر مارئي“ ۾ شاهه قطري شاعر، محب وطن ۽
 پنهنجي تاريخ نويس نظر اچي ٿو. مارئيءَ جي اباڻي ملڪ لاءِ
 اڪير ۽ سندس ڪانڌ لاءِ قرب پنهنجي سر اهڙا موضوع نه
 آهن ڇا جو شاهه جهڙي اعليٰ شاعر ۾ شعر جي ٻوليءَ
 ٻولي لاءِ ڪشش ڪن؟ جهڙي اعليٰ مضمون کي ٺهيل
 رنگ ڏيڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ ڇا، ٺهيل بنا
 ”سر مارئي“ وارو مضمون اهڙو نه آهي جو پڙهندڙن
 جي دلين ۾ شاهه لاءِ عزت ۽ قرب پيدا ڪري؟ جيڪڏهن
 شاهه جو شعر غور سان ڇاپو ته خبر پوندي ته سڀئي
 سسئي ۽ ليلا جي ڪڙاڻين ۾ ڇا ٺهيل رکيل آهي سا
 اهڙي پتري آهي جهڙو ٻانڊن ۾ چوڙو، جنهنجي ڏسڻ
 لاءِ آئيني جي درڪار نه ٿي رهي. انهن ڪهاڻين اندر
 آئيني کي ڳولڻ جي ضرورت ئي ڪانهي، ڇاڪاڻ ته

اهي ازخود اسان جو زبان پاڻ ڏانهن ڇڪين ٿيون ۽ نه صرف ايترو، پر ڪئين ٻيرا شاه صاحب پاڻ پا سورمين جي وائڻ ڪهاڙي ۽ جي رٿا ۾، انهن تمثيل ڏانهن اشارو ڪري ٿو. مگر ”سر مارئي“ ۾ ائين ٻيو ڪينهي. ”سر مارئي“ جي يارهن ئي داستانن ۾ ڪوبه اهڙو بيت يا وائي درج ڪيل ڪونه آهي جنهنجي آڌار چئي سگهجي ته هن آکاڻي ۽ ۾ شاهه ڪا تمثيل رکي آهي. مارئيءَ جي وڃايل سونهن، ٿر جا ڪوه، اتان جا ڳوٺاڻا ميو ۽ ڏند، مڇر ۽ ماکيون، پيرون ۽ پڪا، مارن جي غريبيءَ جي هلڪ، مارئيءَ جي ملڪ ملير لاءِ محبت، عمر جون کيس اٺيڪ آڇون ۽ مارئيءَ جا کيس منهن ٿرڙ جواب، شاهه جا پنهنجيءَ سورميءَ کي دلڙ، مارئيءَ جا قاصد کي نياپا ڏيڻ: انهن کانسواءِ ٻيو ڪوبه ذڪر هن سر ۾ نه ٿو اچي.

عام طرح جا تمثيل مارئيءَ سان لڳائي ويندي آهي سا وسهڻ جهڙي نه آهي. تمثيل واريءَ آکاڻيءَ سان واسطو رکندڙ سڀ اداڪار ڪن نه ڪن گھڻن جا نشان ٿين ٿا. مارئيءَ لاءِ چيو وڃي ٿو ته ان جي مراد آهي انساني روح جنهن کي خدا پهرين عالم ارواح ۾ رکيو، پر جو، پوءِ سندس حڪم موجب، جسماني جامو اوڍي، عرش تان ڏکڻي اچي فرش تي پيو، ۽ پوءِ ساڻس اها جڳ ٿي جا مارئيءَ سان عمر جي ڪوٽ ۾ ٿي.

عرش (يعني عالم ارواح) ٿيو ملير، جتي مارئي ڄائي،
 ٺهڻي ۽ آزاديءَ جي حياتي ڪاٽيائين، فرش تي هيءَ
 دنيا (عمر ڪوٽ) ۽ عمر جو بنديخانو ٿيو جسم جنهن ۾
 روح رهي ٿو ۽ جتن مارئي ملير وڃڻ لاءِ ماندي هئي،
 نهن انسان جو روح، جو جسماني پڇري ۾ بند آهي،
 اتان عالم ارواح ڏانهن اڏامڻ جا وجهه ڳولي ٿو. هاڻي
 سوال اٿي ٿو ته روحن کي جسماني جامو پهرايو خدا،
 پر جيڪڏهن مارئي روح سان ۽ قيد جسم سان مشابهن
 رکي ٿو ته عمر، جو مارئيءَ جي روح کي زوريءَ ڀڄائي
 اچي بنديخاني ۾ قابو رکي ٿو، شيطان ڪيئن ٿيو؟
 عمر نه نهن ٿي نه ٿو سگهي، جيڪڏهن عمر ڪوٽ جو
 مطلب آهي جسم، ڇاڪاڻ جو روح کي جسم ۾ خدا
 وڌو نه، شيطان. اهو مطلب ڪڍي سگهجي ٿو ته روح
 کي نهن سان ملاسبت هونڻ ڪري اهڙي تڪليف
 پهچي ٿي، جا مارئيءَ کي عمر جي ڪوٽ ۾ عمر سان
 ملاسبت ڪري پهتي. پر عمر جيڪڏهن شيطان آهي
 ته پوءِ شيطان کي ڪهڙي طاقت آهي جو عالم ارواح
 ۾ پير پائي سگهي؟ عمر نه ملير ۾ وڃي پهتو.

جيڪڏهن ”سرمارئي“ ۾ ڪا تمثيل آهي ته
 ڪهاڻيءَ جو هر هڪ واقعو ۽ هر ڪو اڌاڪار تمثيل جي
 واقعن سان ٺهڪي بيٺو گهرجي. هن تمثيل جي
 قبول ڪرڻ ۾ هڪ ٻيو به مونجهارو آهي. ڪائنات
 جي انهن پٽاندڙ عالم ارواح مان روحن کي

ذليٰ تعاليٰ پنهنجيءَ مرضيءَ موجب بهشت عدن ۾
 آندو خاڪي لباس خواه جسماني جامي ۾. روحن کي
 عالم ارواح مان سڌو هن دنيا ۾ کڻي موڪليو ويو.
 پنهنجو مطلب نه جيڪڏهن عالم ارواح آهي مليس، نه
 عمر جو ڪوٽ ٿيڻ گهرجي بهشت عدن. ليڪن ائين
 به ٿي نٿو سگهي. عمر جي ڪٽ ۾ مارئي قيديءَ
 مثل هئي، پر بهشت عدن ۾ آدم کي هرڪا آزادي
 مليل هئي. چيو وڃي ٿو ته جڏهن آدم بهشت عدن ۾
 آيو، تڏهن سندس ستر مان حوا پيدا ٿي ۽ اهي
 شيطان اچي کانئس خطا ڪرائي، جنهن ڪري خدا
 مٿن غصي ٿي کين اهبطوا (هٽ لهر) جو حڪم
 ڪيو. پوءِ آدم ۽ حوا اچي فرش (يعني هن دنيا) ۾
 ڪرياءُ هاڻي جي ڪٿي ڇڏجي نه شاھ پنهنجيءَ لمثيل
 ۾ بهشت عدن جو بيان نه ڪيو آهي (جيتوڻيڪ
 ”سر مارئي“ ۾ جيڪڏهن پوري لمثيل رکي هئس
 ته ان جو ذڪر ڪرڻ گهربو هوس)، نه سوال ٿو اٿي ته آدم
 ۽ حوا نه شيطان جي چار ۾ ڦاٿا جنهنڪري عرش مان
 هيٺ لهڻو پيو، ليڪن مسڪين مارئيءَ ڪهڙو گناه ڪيو
 هو جو عمر کيس قيد ۾ وٺي ويو. مارئي نه هڪ معصوم
 ڳوٺاڻي چوڪري هئي، جا پنهنجي سم ٽي قائم رهي.
 مان هن رايي جو آهيان ته مارئيءَ ٽي لمثيل مڙهيل
 آهي سا سراسر اجائي، اڻ پوري ۽ دور دراز آهي. نه
 مارئي روح آهي، نه عمر نئس آهي ۽ نه عمر ڪوٽ دنيا

آهي، نه آدميءَ جو جسم عمر جو قيد، منهنجي خيال
 ۾ نه ائين ٿو اچي ته مارئيءَ واريءَ تمثيل تي زور ڏيڻ
 نه گهرجي، ڇاڪاڻ جو نه اها دل سان ئي لکي ۽ نه
 اها مارئيءَ جي سيرت کي وڌيڪ وڌندڙ بڻائي ٿي.
 مارئيءَ جي ڪهاڻي ته پنهنجي سرئي دل ڀڄائيندڙ
 آهي. شعر نيسين شعر ئي سمجهجي، جيسين ڪ انجو
 اڀياس ثابت ڪري ته اهر صرف شعر نه آهي، پر ٻڌ
 امثيائي تذڪرو.

مارئيءَ جي سيرت جي خصوصيت آهي سندس
 پيار لاءِ برابر. مارئيءَ جي ڀڪي برابر جو نقش شاهه
 ڪهڙو نه دلشريب ۽ داسوز چٽيو آهي! مارن جي جدائي
 مارئيءَ کي اي چئن ڪري ڇڏيو. سندن يادگيريءَ ۾
 هن کان کاڌو پيتو ۽ هار سينگار وسري ويو. مارن لاءِ
 هوءَ چوي ٿي:

چون، چٽڪن ڇم ۾، سدا منجهه سريرو.

عمر جڏهن مارئيءَ کي ڌارڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو
 ۽ کيس ميريءَ ۽ ڪوري اونيءَ لڙيءَ لاهڻ لاءِ چيائين،
 تڏهن ئي مارئي وراڻيس،

۱- بتولا بهنوارين، مور نه مٿي ڪن،

جه لاکه رٿائون لوتيون، نه سالدغا سونهن،

ان اڀلا چنڊيون اڳري، بخمل بافتن،

سکر پائيان سوهر! کٽي کان ڪهنين،

جا ڏنيم ڏاڏائڻ، سا لاهيندي اڃ مران.

۲- مون مارو ۽ سمن لڏيون، لوئي ۽ م لائون،

سزن برابر سڳڙا، منڪي باهن ٻڌائون.

مارئي ۽ جي سيرف جي برابر ڪٽ ٽڏهن ڪري سگهي،

جڏهن ياد رکيو ته جيتوڻيڪ مارن کيس آزاد ڪرائڻ

جي ڪابه ڪوشش ڪانه ورتي، ته به هو سمورو وقت

کيس سمن جي سم مڙهي ۽ عمر جي آڻ نه مڃيائين.

ان واقعي ڏانهن شاھ پنهنجي سورميءَ کان اشارو

ڪرائي ٿو. مارئي چوي ٿي:

نه خبر، نه خواب، نڪو اولي آيو،

هتي جو هتي ڪهين، ڏٺو ڪونه جواب.

ٻئي هنڌ هو وري چوي ٿي:

جي ڪر لڏائون، ته بنديءَ بند نه ساريو،

مارو ٽڙن آئون، ڇڪس ويس وسري.

مارئي ۽ جون هيٺيون سٽون، جن ۾ پڻ ساڳي ۽ ڳالهه

ڏي اشارو ڪري ٿي، ڪهڙي نه سوز سان ڀريل آهن!

ويچاري دل چيري ٿي ڏانهن ڪري ته

لنگڙا ري لوءِ مڙ، جنهن لاءِ ٿياس،

نئين ٿر جيترو، ٻلڪ نه پڇيياس.

...

...

...

...

مارن منجهه مياس،

ٺاٺ ماڙين ماريس ڪين ڪين.

مارئيءَ کي جنهن چمٽا وڌيڪ بي آرام بڻايو سا هئي مارن جي ڏانهن بي پرواهي. هوءَ کليو کلايو چوي ٿي ته قيد جي ڪوئين يا لوهي زنجيرن هن تي ڪونه اثر ڪونه ڪيو، هنکي مدجهايو مارن جي مات. جسماني بدن ۽ پابنديون سورمي يا سورميءَ جي دل کي نه ٿيون لوڏين.

جتن وقت ويو گذرندو، تن هن هوءَ نه صرف ويئي ڳوندي، پر ڇهڙيءَ ۾ پڻ ڪارائتو لڳي. بدن جي سڻائي نه ڪبي، وار نه ڏوٿيا، نه ڇهڙيءَ ۾ ضرور جهڪر ٿيو. شاعر ٻڌائي ٿو ته

۱- ميڊا ڌوءَ نه مارئي، نه کلي، نه ڪاء.

۲- اڻيا سڻيا نه ڪري، سونهن وڃايس سور.

مارئيءَ جي ستيا ۽ خود انڪاري لاجواب آهن. کيس اندر ۾ خيال ٿو اچي ته سونهن وڃائيندي ٿي وڃان، شايد کيس سين مونڪي نه قبولي:

سونهن وڃايم، سورا! مارو مس مڃين.

اڻي سونهن جو مطلب آهي بدن جي سونهن، ڇاڪاڻ ته سيرف جي سونهن نه قائم رکي هٽائين، مائٽن وٽ نه مير يائي مان لهي ها، پر کيس جو ڊپ ٿي ٿيس. پر تنهن هوندي به عمر وٽ رهڻ نه ٿي قبولي ۽ کيس چوي ٿي

۱- آئون ڪنءِ سوڙين سمهان، مون ور گهاري ول.

۲- ور اباڻن سمن آج! ڪوءِ شربت نهجروءِ سومرا!

مارئي انهن سان سڄي رهي جي ساڻس بيوفا رهيا ۽
کيس وساري ڇڏيائون. مارئيءَ ڏيکاريو ته ڪانڌ ڪي
ڏکڻ ۾ گهاري بندو ڏسي، استري پاڻ ڪيئن سگه ٻسند
ڪندي! پتيءَ جي صحبت ۾ ڏک به سکن سمان آهن.

مارئيءَ جي سيرت دواران شاھ عورت جي اندر
جو عجب نش چٽيو آهي. ميداس بادشاھ جيان شاھ
به جنهن چيز کي هٿ لائو آهي، تنهن کي نج سون
ڪري ڇڏيو اٿس. مارئيءَ جي جذبن جي تصوير ڪيڏا
سان نه شاھ ڪمال ڪيو آهي ۽ پڙهندي واس مان
ازخود ائين پيو نڪري ته خدا تعاليٰ عورت جي دل
الائي ڪيئن چوڙي؟

مارئيءَ پنهنجن عملن ذريعي ثابت ڪيو ته غريبن
جي دولت آهي سادگي ۽ دلي بهادري، اخلاق ۽
ايتار، خدا ۾ اعتقاد ۽ پاڻ ۾ ايمان. مارئي سڄي
سورمي آهي جا ڪوڙن سنساري سکن کان وڻن ويندڙ
آهي. هوءَ اوچن وسترن جي ٽما نه ٿي رکي ۽ هنڪي
لور بستري جي ٿي ضرورت رهي ٿي، هنڪي گهڻي
جي گهرج ڪانهي، هوءَ لوري تي ئي راضي ٿي رهي،
مسڪيني هندو مڻيو آهي. مارئيءَ جو اخلاق ڪهڙو
نه اوچو آهي!

اي نه مارن ريت، جن سيٺ مٿان سون ٿي،
اچي عمر ڪوت م، ڪنڊيس ڪانه ڪريٽ،
پکن جي پريٽ، ماڙي سين نه مٿيان.
هن ڳوٺاڻي نينگر جي وطن لاءِ حب نه ڏسو:

۱- واهائي وطن کي ساڙي ڏيان ساه،
بت منهنجو بند م، قيد م ڪريجاه،
پر ڏيهائي پريءَ ري، ڌار م ڌريجاه،
ٽڏي وسائجاه ٽرن جي، مٽي مي مٿاه،
جي پويون ٿئي پساه، نه نجاه مڙه ملير ڏي.
۲- هيون مهجو هم ٿيو، هم مٽي ۽ ماه،
پکن منجهه پساه، قالب آهي ڪوت م.

هنجي دليري نه حيرت م وجهندڙ آهي. عمر ڪي
ڪڏهي نه اي ڏيائيءَ سان مارئي چوي ٿي،
جي لوڻ لڱن لائين، چيري چيري چم،
مون ڪر اڳي نه ڪٿو، اهڙو ڪوجهو ڪم،
جان جان دعويٰ دم، تان تان پرم پهنوار سين.

انهن ستن پڙهندي اهو به ياد رکڻ کپي ته مٿيان لفظ
مارئيءَ عمر جهڙي حاڪم کي چيا، جنهن وٽ پاڻ
بند ٻاڻي هئي. پر جنهن عورتن کي عصمت جي زره
پيل آهي، جنهن ڪڏهن به شيطان اڳيان ڪنڌ نه
جهڪايو آهي، جنهنجو پاڻ ئي پورو ضابطو آهي تنهن

کي ڇا جو ڏر؟ هنکي خود قربانيءَ جي لائاني لڇڻ
 ڌاريندي پورو يقين آهي ته سڄي جو راکو خود خدا آهي.
 ههڙيءَ بي داغ سيرت واريءَ چوڪريءَ ۾ آکاڻيءَ
 ۾ ڄاڻايل آهي ته، مائٽن گمان آندو، هنکي نسلي نه
 هئي ته هو ۽ عمر وٽ پاڪ رهي هوندي. مارئيءَ جي
 آکاڻي جا عام طرح چوڻ ۾ ايندي آهي، تنهن ۾ هڪ
 واقعو آهي ته مارئي، جڏهن عمر وٽان پاڻ کي آزاد
 ڪرائي، عمر جي ٿياري تي، مائٽن جي طرفان آيل قاصد
 سان گڏ، ملير ۾ پنهنجي ماءُ آئي، تڏهن کيس سين
 جنهن لاءِ هو ۽ عمر کي چوي ٿي ”هٿين هٿڪڙول،
 هيڙي پير هن جا“، مارئيءَ جي پاڪدامنيءَ ۾ شڪ
 آندو، ۽ سندس آزمائش لاءِ، هڪ باهه جو مڇو ٻاري،
 ان ۾ لوھ جي شيخ ٽپائي، مارئيءَ کي هٿن ۾ ڏني
 ويئي. جڏهن هٿن کي ڪا به لھس ڪانه آيس ۽ ان
 آزمائش مان لنگهي ٻار پيئي، تڏهن کيس سين جو منجهس
 ايمان ٻڌو. شاه صاحب اهو واقعو پنهنجيءَ آکاڻيءَ جي
 رٿا مان ڪڍي ڇڏيو آهي. هرڪنهن شاعر جي خيالن
 ۽ مرادن کي ڪي قدر سندس شاعر مان ئي پڇاڻبو
 آهي. انهيءَ ۾ ڪو عجب نه آهي ته شاه صاحب اها
 آکاڻي ٻڌي يا پڙهي هوندي. پوءِ به جو ان واقعي جو
 ذڪر نه ڪيو اٿس، تنهن ۾ ڪو نه راز رکيل هوندو؟
 شاه عبداللطيف جي مارئي عام آکاڻيءَ واريءَ مارئيءَ

کان اعليٰ درجي واري آهي. شاھه کي اهو شانائتو نه لڳو نه مارئي، جا مائٽن جي سر ۾ رهي، جنهنکي گھوٽس کيت سين کوي دلاسو يا پيغام ڪونه موڪليو تنهن ۾ سندس ٻئي گمان آهي، کانئس ههڙي ڪنن آزمائش وئي. ”سر مارئي“ ۾ شاعر اٽڪ دفعا سورهيءَ جي پاڪدامني ڏانهن پڙهندڙن جو ذيان ڇڪايو آهي. ڏهين داستان ۾ ڄاڻايل آهي ته عمر جي نيند موڪلڻ تي، مارن هڪ قاصد مارئيءَ کي ملير ۾ وٺي اچڻ لاءِ موڪليو. ان قاصد جو ذڪر ڪندي، مارئي چوي ٿي

جو ڏيه ڏاڏا ٿيا آيو، ڏنم ته طعنو:

”پائي ويه پلنگين، ڳهي سر ڳانو،

مٿا لڪ، لطيف ڇي، کانءِ ۾ خزانو،

سرتين سيل چوائيو، جو رهڻي جانو،

ٿيو سڏ سمانو، حرف هڻي همڪڙي.“

قاصد جي هن طعني مارئيءَ جي دل کي چوٽ رسائي ۽ هن پنهنجيءَ بچايل عصمت جو بيان ڪندي کيس چيو

”مون سين ماروئڙيون، ڪهڙي رعب رسنديون؟

چوڻي ۾ ڇيڙ پٿو، پين رعب جيون،

نيطن نند وه ٿي، ساري ساڏوهيون،

هتي جي هيون، نه سڏ نه پيڻ سيل جي.“

لنهيءَ کان پوءِ به مارئيءَ کي ٿل لوھ هٿن ۾ کڻائڻ
 ڏيکاري ٿو ته مارن جو سندس قول ئي ويساھ ڪونه
 هو. اھو شاھ کان سنو نه ٿيو ۽ هو پنھنجيءَ سورميءَ
 کي اھڙي آزمائش مان نغو لنگھرائي. شاھ جي مارئيءَ
 کي سندس مائٽ بنا ڪنھن به گمان جي قبول ڪن
 ٿا. ھنن جو مارئيءَ ۾ ڀرو پورو اعتقاد هو. شاھ سمجھي
 سگھيو ٿي ته مارئيءَ کان جڏھن ڪيت سين مڌڪور
 آزمائش جي گھر ڪٽي هوندي، تڏھن سندس دل کي
 ڪھڙي نه سخت چوٽ رسي هوندي، خاص ڪري
 جڏھن ان قاصد، جنھن کي مارئيءَ ٻڌايو هو ته ڪيئن
 ڪاٺ جي جدائيءَ ۾ پاڻ پيچيڍيءَ جا ڏينھن ڪاٿيا
 هٽائين، سڀاويڪ طور ضرور ڪيت سين کي سموري
 حال کان واقف ڪيو هوندو. عام آکاڻيءَ ۾ جا مارئيءَ
 سان بي انصافي ٿيل آهي، سا شاھ پنھنجيءَ سورميءَ
 سان ٿيل نه ٿو ڏٺي. ڇا، اھو انصاف آهي ته جا زال
 پٽار لاءِ هيٿريون سختيون هموار ڪري، تنھنچر پٽار
 قدر نه ڪري، کيس ڏوھي ٺھرائي؟ شاھ ڏيکاري ٿو
 ته ڌارئي شخص جي قبضي ۾ هوندي به مارئيءَ جي
 دل نه لڏي، هو اڏول رهي، هن جي محڪم ارادي
 کي عمر جون لالچون ۽ دڙڪا موڙي نه سگھيا. پاڻ ۾
 ايمان سورماڻي جو جوهر آهي ۽ جا پنھنجي محڪم
 ارادي جو اظهار ڪندي، چوي ٿي

جانگين ستين سِر، ٿان گين وهنديس ڪوٽ ۾،

سڀ سمندين سوچي، نديءَ پيي نه نير،

جن هوءَ اُڀر آسري، ٿنءَ مون من ملير.

نهن کان نٿل لرهه ۾ هڪ وجهائڻ، شاهه کي واجب نه لڳو. آزمائش وارو واقعو نظر انداز ڪري شاهه عام آکاڻيءَ تي شاندار سوچ پائي آهي، جنهن دُوران هن نه رڳو اهو ثابت ڪيو آهي ته طبع زاد طبيعت ۽ ادبي لياقتن وارو مصنف پنهنجي ذهني ڪيميا سان اڌاري ورتل آکاڻيءَ کي، اهڙي جهلڪ ڏئي ٿو جو پڙهندڙ اصلي آکاڻيءَ کي پلجي، سندس جوڙيل ڪهاڻي مطالع ڪندا ۽ سولي سمجهن ٿا، پر مارئيءَ کي سچيءَ سورميءَ سڏائڻ جو حقدار بڻايو آهي. سچي سورمي يا سورميءَ کي دنيا به اهڙوئي سمجهي ٿي، دنيا هن کي عزت ڏئي ٿي، نه سندس ايمان ڪري ٿي. جيڪڏهن عام آکاڻيءَ جي مارئيءَ جيان شاهه پنهنجي سورميءَ کان به اها آزمائش وٺي هاءِ نه اهو مارئيءَ جي سورميءَ سِر ۾ هڪ وڏو عيب ٿئي ها. اهو عيب ڪڍي شاهه پنهنجيءَ سورميءَ کي بي عيب بڻايو. شاهه جي مارئي ٽوڻي جسماني طاقت جي لحاظ کان نبل ناري آهي، مگر هن جي دل بلوان آهي. سچائي ۽ پاڪيزگي سندس بل آهن.

سورٺ

سورٺ سان شاھ انصاف نه ڪيو. ائين آھي ته جيتوڻيڪ آکاڻي ۽ ڄا مکيه اداڪار ٻيجل ۽ راءِ ڏياچ آھن، ته به سر کي سڏيائين سورٺ جي نالي سان. تنهن هوندي به سورٺ سان اها محبت نه ڪئي اٿس ڄا ڪرڻ گھربي هئس. سهڻي ۽ سسئي ۽ جيان سورٺ جي آکاڻي به دڪ انب آھي. سورٺ ويڃاري، سهاڳ جي صدي، ستي ٿي. راءِ ڏياچ سندس غير حاضري ۽ به سر ڏياچ جو انجام ڏيئي ويندو. هاڻي سورٺ ڇا ڪري؟ پنهنجي سڪ کي ڪڙهي، ڪين پتي ۽ جي وڃن جو خيال رکي؟ هو ٻن باھين به هئي. جنڊ کڻي ته جنڊ ڳورو، پر کڻي ته پڙ ڳورو. خود انڪاري ۽ جو جزو شاه جي ٻين سورمين به آھي. تياڳ ته سورمن ۽ سورمين جو ورثو آھي. مگر سورٺ جهڙو تياڳ سسئي ۽ به ڪونه ڪيو. سئو ماڻهي ۽ پٺ، پر هنڪي آخر به حق پلڪه پيو. سورٺ سور دل به ٻي ويئي ۽ راءِ ڏياچ کي انجام پاڙڻ کان نه روڪيائين. شاھ ”سر سورٺ“ به ڪٿي به ڪونه ٿو ڏيکاري ته سورٺ راءِ ڏياچ کي سر ڏياچ کان منع ڪئي. ليڪن ساڳي وقت سچاويڪ طرح سورٺ ضرور ٻيجل اڳيان رحم لاءِ ٻاڏاڀر هوندو. شاھ دلين پرکڻ ۽ انهن جي بيان ڪرڻ به قابل

آهي ۽ مگر سورٺ جي سررن جو ورنن ڪرڻ الائي
ڪيئن وسريس؟ سورٺ لاءِ هو مؤمنه راءِ ڏي-اڃ
راجپوت هو ۽ راجپوت پاڻ قربان ڪندا ليڪن واعدو
نه ٿوڙيندا. ان حالت ۾ سورٺ لاءِ هڪ ئي وسيلو هو.
بجڙل کي باز آڻي سگهي ها، نه پتيءَ جي جيئري رهڻ
جي اميد ٿئيس ها ۽ هنجي زندهه رهڻ سان پاڻ به
زندهه رهي سگهي ها. دل ٿي پڇوي ته سورٺ به ضرور
ڪوڪون ڪيون هونديون. شاه سيني سورمين جي
دانهن جو دردناڪ نٿس ڪڍيو آهي ۽ ليڪن سورٺ
پيري الائي ڇا ٿيس؟ مڙس کي هٿن سان پنهنجو سر
ڪپيندو ڏسي، زال جي دل ۾ ڪهڙي نه آند ماڻڻ
ٿي هوندي! راءِ ڏياڄ جو به ڪمال چٽو جو راڳ جي
رس ٿي سر وڍي ڏنائين. پر شاباس سورٺ کي به
آهي جنهن اکين سان اهو خوفناڪ واقعو ڏٺو. ويڇاريءَ
بيوسيڪائيءَ جي حالت ۾ سڀني پيريندڙ ورلاپ ڪيا
هوندا. ”سر سورٺ“ وڌيڪ وڻندڙ ٿئي ها، جيڪڏهن
شاهه ان ۾ سورٺ جي دلي امنگ جو اظهار ڪري ها.
سڌيءَ طرح نه شاعر سورٺ جو ذڪر ٿي نٿو ڪري ۽
نڪي وري سورٺ جي قتيل دل کي ٿي ڪڇڻ جو
وجهه ڏنو اٿس. سارو داستان عجيب عبارات سان
سينگاريل آهي، پر سورٺ جي سيرت تي الائي ڇو
پردو ڪيل آهي؟ شاهه جي من لپائيندڙ لفظن ۾ سورٺ

جي دلي سور جو اظهار هن دردناڪ داستان کي ڏاڍو موثر ۽ مڪمل ڪري ها.

تمثيلي نقط نگاه کان ڪن پڙهندڙن وري سورن سان حد بي انصافي ڪئي آهي جو سورن جي معنيٰ ڪئي اٿن نفس. مان ٿو پڇان ته سورن نفس ڪيئن ٿي؟ هن راءِ ڏياچ لاءِ ڪهڙي شيطاني چار پڪيڙي هئي؟ هو راءِ ڏياچ جي ارادي آڏو ڪين آئي. هن پتيءَ کي اقرار پاڙڻ کان نه پليو. نه ته شاه ضرور انجو بيان ڪري ها. اٽلندو جڏهن راءِ ڏياچ پنهنجو سر وڍي ڏنو، تڏهن پاڻ به سندس پٺيان جيئري چلي. جي نفس هئي ته پاڻ کي جيئري جلائڻ جو ڪهڙو ضرور هوس؟ ڪنهن ائين ڪرڻ لاءِ زور نه ڪرڻ ڪيو هوس. سورن سڄي راجپوت استري ٿا به ٿي، جا پتيءَ سان چڪيا چڙهي. سورن جي قرباني نظر انداز ڪري، کيس نفس سان مشابهت ڏيڻ وڌي اڌ بي غلطي آهي. پيچل راءِ ڏياچ کي سڏي ٿو ”سنهارا سورن ور“ سورن هئي راءِ ڏياچ جي استري؛ پوءِ هو نفس ڪيئن ٿي؟ شاه جو اهو خيال هو ڇا ته هرڪا استري پنهنجي پتيءَ لاءِ نفس آهي؟ شاه جي سورن جيڪڏهن اهڙي نيچ اداڪار هئي، ته پوءِ آڪاڻيءَ کي سندس نالي سان سڏي، پاڻ کيس اهڙي مشهوري ڪيئن ڏنائين؟ ڪي شايد چون ته سورن سر جو ٿاڻو

آهي ۽ آکاڻيءَ جي سري جو سورميءَ جي نالي سان
 گوڙهه تعلق ڪونهي. مگر مارئي، سهڻي، ليلا چنيسر ۽
 مومل راڻو ته سرن جا نالا ڪين آهن. سر آبريءَ کي به
 شاه ”سر سسئي آبري“ سڏي ٿو. شاه نظمي ڪهاڻين
 کي سورمين جي نالي سان ئي سڏيو آهي.

جن سورٺ کي نفن سڏيو آهي، تن جو چورٺ آهي
 نه ٻيجل جي مراد آهي مرشد. ٻيجل نه پيسي جي لالچ
 تي اچي راجا کان سر جي طاب ڪئي. سندس زال
 هيرن جو ٿالھ وٺي رکيو، سو ٻيجل کي ضرور سرونظو
 هو، نه ته راجا سندس سر ڪپائي ها. پاڻ کي ٻچاڻڻ لاءِ
 هن راءِ ڏياچ کان سندس سر طلبيو. آکاڻيءَ جي آخر ۾
 اچيو ته جڏهن راءِ ڏياچ جو سر ڪٽي، ٻيجل وطن وريو
 ۽ راجا انيراءِ مٿس غصي ٿيو، تڏهن هو راءِ ڏياچ جي
 ماڪ ۾ واپس آيو، ۽ سورٺ کي چڪياڻي سڙندو ڏسي،
 ٻيڻ چريو ٿي پيو ۽ پڇتاءَ جو اظهار ڪري، پاڻ کي به
 ڪٽي ان چڪياڻي اڇليائين، جتي سڙي پسم ٿي ويو.
 ٻيجل آخر پروڙيو ته راءِ ڏياچ جو سر وٺي، سورٺ کي
 ڏهاڳ ڏيئي، هن برو ڪم ڪيو هو. انهن نڪتن جي
 ڳڻ ڳوٺ کان پوءِ به ٻيجل کي مرشد سڏي، سڄيءَ
 آکاڻيءَ کي تمثيلي رنگ ڏيڻ ناجائز آهي. ٻيجل تمام
 طعيف سیرف وارو اداڪار آهي. اهو وسارڻ نه گهرجي
 ته ٻيجل کي جنهن ڳالھ چوٽ رسائي ما هئي سورٺ
 جو جيئري ٻاڳ جلائڻ. جيڪڏهن سورٺ نشن هئي

نه هنجي پسر ٿيڻ تي بيچل ٿهدل خوش ٿئي ها. شاه صاحب جي نظر ۾ نه اهڙو ڪرد اشارو نه آهي جنهن مان سورٺ لاءِ گمان آڻجي نه هوءَ هئي نفس.

باقي رهيو هي سوال ته جي سورٺ نفس نه آهي ته شاه هنجي سيرت کي پنهنجي نظر ۾ چونه چٽيو؟ انهي لاءِ منهنجو خيال هي آهي. شاه جي جيون چرلر مان پڌرو آهي ته هنکي سرود سماع جو بيحد شوق هو ۽ جن حالتن هيٺ وفات ڪيائين سي ٻڌ ڏيکارين ٿيون ته راڳ شاه صاحب جي جان جو جياپو ۽ روح لاءِ راحت هو. مان سمجهان ٿو ته هندستان جي سفر ڪندي شاه جڏهن بيچل ۽ راءِ ڏياچ واري آکاڻي ٻڌي، تڏهن سندس دل ۾ جذبو جاڳيو ته راءِ ڏياچ جي دل جو نقش شعر ۾ چٽيان، جنهن جهڙو مثال دنيا ۾ اڃا لپ آهي. هيءَ هڪ سڄي تاريخي حقيقت شاه کي ملي. ”سر سورٺ“ ۾ هڪ راڳ جي عاشق ٻئي راڳ جي عاشق جي تصوير ڪڍي آهي. سماع شاهه کي پيارو هو ۽ هن آکاڻي ۽ ۾ کيس وجهه مليو ته سماع جي طاقت جو بيان ڪري، جو سماع ديوتائن جو هنر ليکيو ويو آهي. شاه جو ”سر سورٺ“ سماع اڳيان پيٽا آهي. هن آکاڻي ۽ ٿي ڪنهن نمثيل جي انرمان ڪرڻ جو ضرور ڪونه آهي. هتي شاهه راڳ جي روحاني برڪت جو بيان ڪيو آهي. تاريخي ڪتابن ۾ ڄاڻايل آهي ته

گذريل زماني ۾ راجائن جي دربارين ۾ اڪثر راڳپيندڙ هوندا هئا ۽ جڏهن به چارڻ بادشاهن جي ڪچهرين ۾ داخل ٿيندا هئا، تڏهن کين عزت ملندي هئي. هو توڙي غريب هوندا هئا، نه به راڳ راجائن کي سندن فيض جو محتاج بڻائيندو هو. ”سر سورٺ“ ان شاعر جو لکيل هو جنهنجي روحاني غذا راڳ هو. راءِ ڏياچ جي قربانيءَ شاه کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو. سسئيءَ برابر سر ڏنو، سهڻيءَ جي قرباني به لاثاني آهي. پر راڳ لاءِ هٿن سان ڪنڌڪهي ڏيڻ نه رڳو راءِ ڏياچ جو ڪم هو. راءِ ڏياچ جو محبوب هو ساز ۽ سماع. شاه کي هن آکاڻيءَ ۾ هڪ اهو مرد اداڪار هٿ آيو، جو هر طرح سورمي سڏجڻ جو لائق هو ۽ مان سمجهان ٿو ته راءِ ڏياچ جي قربانيءَ جو ذڪر ڪندي، شاه صاحب سورٺ تي توجهه نه ڪيو، شايد انهي خيال کان ته سورٺ جي سورن جو بيان راءِ ڏياچ جي اهميت کي جهڪو ڪندو. وڌيڪ هيئن پڻ ممڪن آهي ته ڪانڌ جي قرب ۾ استريءَ جي ورلاپن جو شاه ڪن ٻين سورن ۾ چڱوئي وستار ڪيو آهي. مگر محض سماع جي صدقي سر ڏيڻ هڪ نئون مضمون هو. تنهنڪري پنهنجيءَ ڪوٺا اندر راءِ ڏياچ جي ڀڌوي ڀڌري ڪيائين ۽ ساڳي وقت سيل ستيا جي مورٺ، سورٺ، جي قربانيءَ ملهائڻ لاءِ پنهنجي نظر جو نالوئي رکيائين

”سر سورٺ“

شاھ جو رسالو

ڪلياڻ اڏواڻي ايمڊاي

هن رسالي ۾ هر سُر اڳيان اُن جو مختصر احوال آهي. جنهن ۾ ان جو مکيه خيال ظاهري توڙي باطني درج ٿيل آهي. هربيت جي سامهون اُن جي سمجهاڻي ڏني ويئي آهي. رسالي جي شروع ۾ شاھ صاحب جي زندگي ۽ شعرتي مختصر روشني وڌي ويئي آهي.

سفيد ڪاغذ، آفت چپائي ۽ عملہ جلد بندي. قيمت = 60 روپيا

روح رهاڻ

مُصَنَّف: ڊاڪٽر هوتچند مولچند گربخشاڻي

هن ۾ ڊاڪٽر صاحب پنهنجي رسالي مان هيٺين سُرَن کي ڌار ڪري — ليلا ۽ چنيسر، مومل ۽ راڻو، عمر ۽ مارئي، نوري ۽ جام تماچي، سهڻي ۽ ميهار، سسئي ۽ پنهنون، موڙو ۽ ميربحر، سورڻ ۽ راءِ ڏياچ، ڪربلا جو قصو — هن ڪتاب ۾ جمع ڪيو آهي.

هن قصن کي خالي آکاڻيون ۽ ڏند ڪٿائون ڪري نه سمجهڻ گهرجي. منجهن وڏيون تمثيلون رٿيل آهن، جن ۾ الاهي اسرار رٿيل آهن.

قيمت: ڏهه روپيا

سند سلامت

www.sindhssalamat.com

سند سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباھو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمايي جي حفاظت ڪئي آهي. سند سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليق کي ڊجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڏاڻوڻوڊ ڪرڻ اسان هجي ۽ ايندڙائيد سميت آڻي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سند سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سند سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف پر پور لاڀ حاصل ڪندا پر سند سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhssalamat.com

سند سلامت ڪتاب گهر جي ايندڙائيد اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڏاڻوڻوڊ ڪريو:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhssalamat.book>